

Kaja Plado • Krista Sunts

ÕPETAJARAAMAT

4. KLASSI

EESTI KEELE

LUGEMIK-TÖÖRAAMATU juurde

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti tuleviku heaks

Hariduslike erivajadustega
õpilaste õppevara arendamine

Kaja Plado, Krista Sunts

Õpetajaraamat 4. klassi eesti keele lugemik-tööraamatu juurde

Toimetanud Tiina Helekivi

Küljendanud Kristi Helekivi

Kaane kujundanud Eve Kurm

Õppematerjali väljaandmist on toetanud Euroopa Sotsiaalfond ja Eesti riik programmi „Hariduslike erivajadustega õpilaste õppevara arendamine“ kaudu.

Programmi viib ellu SA Innove.

Kõik õigused kaitstud. Igasugune autoriõigusega kaitstud materjali ebaseaduslik paljundamine ja levitamine toob kaasa seaduses ettenähtud vastutuse.

Autoriõigus: SA Innove, autorid, 2014

ISBN 978-9949-547-76-0 (pdf)

Õppematerjal „Eesti keele lugemik-tööraamat 4. klassile. 1.–4. osa“ on ilmunud kirjastuses Studium 2014. aastal.

ISBN 978-9949-506-14-9 (kogu teos)

ISBN 978-9949-506-15-6 (1. osa)

ISBN 978-9949-506-16-3 (2. osa)

ISBN 978-9949-506-17-0 (3. osa)

ISBN 978-9949-506-18-7 (4. osa)

Trükiettevalmistus:

Kirjastus Studium

Riia 15b, 51010 Tartu

Tel 7343 735

www.studium.ee

Õpetajaraamat

4. KLASSI EESTI KEELE LUGEMIK-TÖÖRAAMATU juurde

„Eesti keele lugemik-tööraamat 4. klassile. 1.–4. osa“ on 2002. a (korduustrükk 2005. a) kirjastuses Studium ilmunud 4. klassi eesti keele tööraamatu uuendatud väljaanne. Uuenduse tingis vahepeal vastu võetud põhikooli riiklik lihtsustatud õppekava, mis muutis intellektipuuetega laste õppekavade süsteemi ja milles oli kaasajastatud ka eesti keele ainekavad lihtsustatud õppele.

Käesoleva, lihtsustatud õppe 4. klassi eesti keele lugemik-tööraamatu koostamise lähtealuseks ongi Eesti Vabariigi Valitsuse määrusega nr 182, 16. detsembril 2010. aastal kinnitatud põhikooli riiklik lihtsustatud õppekava. Lihtsustatud õppekava järgi määratletakse 4. klassi kerge intellektipuudega laste õppetegevus (st lihtsustatud õppetaseme tegevus) nimetatud sihtrühma psüühika ja kõne arengufaaside piiridest lähtuvalt teise õppeperioodi. Planeeritav töö toetub 3. klassis eeldatavasti saavutatud õpitulemustele. Õppetegevuse korraldamise aluseks on eesti keele ainekavas märgitud rõhuasetused ning oodatavad õpitulemused (vt <https://www.riigi-teataja.ee/ert/lact.jsp?id=12743986>). Kindlasti oleks õpetajal vaja tutvuda lihtsustatud õppetaseme 2. ja 3. klassile mõeldud lugemik-tööraamatutega, sest 4. klassis kasutatavad töövõtted on õpilastele tuttavad varasemast õppeperioodist (vt <http://www.hev.edu.ee/?id=194>).

Töö kerge intellektipuudega õpilastega algab 4. klassis tasemelt, millele on jõudnud õpilased 3. klassis. Kui ainekava nõudeid täitnud õpilane loeb 3. klassi lõpus õpitud teksti valdavalt sõnade kaupa, siis 4. klassi töö eesmärgiks on saavutada kevadeks lugemistehnika, kus õpilane loeb õpitud teksti sõnade ja lühematest sõnadest koosnevate süntagmade kaupa ning arvestab kirjavahemärke, ent õppimata jõukohast teksti loeb endiselt sõnahaaval. Orienteerumisoskus tekstis võimaldab 4. klassi õpilasel leida tekstist sõnu, lauseid ja lõike, sh peamõttele ja alltekstile osutavaid lauseid.

Kui 3. klassi lõpuks peaks õpilane andma tekstilähedaselt edasi õpitud pala sisu, kasutades selleks abivahendeid ja toetudes õpetaja abile, siis abivahendite vajadus ning õpetaja toetus jääb 4. klassis alles, kuid suureneb lapse iseseisvus. Lisaks on 4. klassi lõpetaja õpetaja abile toetudes ning oma kogemusi–teadmisi arvestades võimeline tuletama tekstis otseselt sõnastamata teabe, vastama küsimustele teksti kohta (sh tooma välja põhjuslikud seosed), andma hinnanguid tegevustele ja tegelastele. Nimetatud oskuste saavutamist toetabki lugemik-tööraamat.

Lugemik-tööraamatu juurde kuuluv õpetajaraamat koosneb kahest osast. Esimeses osas – **Lugemik-tööraamatu kasutamise üldpõhimõtted** – esitatakse töö põhisuunad ja antakse metoodilisi näpunäiteid, mida peaks rakendama kõikides tundides sõltumata konkreetsest teemast. Teine osa – **Soovitusi palade käsitlemiseks** – sisaldab konkreetseid näpunäiteid juba vastavat lugemispala või teemat silmas pidades. Aadressilt <http://www.hev.edu.ee/?id=253> leiab mitmete palade käsitlemiseks lisamaterjali (slaidiprogramme), nendele on viited soovituste osas vastavate teemade juures.

Kuna lugemik-tööraamat on vormistatud neljas köites (ühe õppeveerandi jaoks üks raamat), jaguneb metoodilise juhendi soovituste osa samuti neljaks alalõiguks. Ühte ossa (veerandisse) koondatud tekstide valikul on temaatiliselt järgitud riiklikke ja rahvakalendri tähtpäevi ning õpilaste tegevusi kooliaasta eri perioodidel. Lugemispalade hulga ja juurdekuuluvate ülesannete mahu arvestamise aluseks on formaalselt tundide arv õppeveerandis. Nimetatud arvestus ei ole siiski üks-üheses vastavuses (tundide arv ei võrdu lugemispalade arvuga). Tööraamatusse valitud tekste on laste kõne mõistmist arvestades lühendatud ja keeleliselt lihtsustatud (sellisele muutmisele on teksti all viide, teksti autorite nõusolek selleks on olemas). Siiski on tööraamatus lugemispalad, mida on otstarbekas nende pikkuse või sisulise ja/või keelelise keerukuse tõttu käsitleda mitme tunni jooksul.

Valiku, missuguseid tekste klassis lugeda ning kui palju ja missuguseid tööülesandeid täita, teeb alati õpetaja, sest tema tunneb oma klassi, saab arvestada konkreetseid olusid ja päeva-probleeme. Huvi tekitamiseks on alati soovitatav kasutada lugemiseks päevakajalisi, lapsi köitvatel teemadel kirjutatud artikleid, kuulutusi ja reklaame, hinnates kriitiliselt nende sisulist ja keelelist jõukohasust ning vajadusel materjali kohandades. Kui õpetaja kasutab täiendavat materjali, omakoostatud töölehti vm lapsi köitvaid ning arendavaid ülesandeid, jäävad mõned palad tööraamatust loomulikult lugemata. Teksti analüüsi ja mõistmise parandamise ning jutustamisoskuse arendamise eesmärgil antavate tööülesannete koostamisel saab õpetaja tööraamatu ülesandeid kasutada kui eeskujus, mille abil lastel vastavaid oskusi kujundada.

Lugemik-tööraamatu autor ei seagi õpetajate ette ülesannet, et kõik palad peaksid olema ilmingimata loetud ja kõik ülesanded lahendatud. Tööraamat pakub võimalusi, kuid ei kohusta, jättes õpetajatele vabad käed tundide planeerimisel ning läbiviimisel. Lugemiku materjal annab võimaluse tekstide ja ülesannete kasutamisega saavutada vajalikud õpitulemused. Klassis läbitöötamata tekstidest võib mõnda soovitada koduseks lisalugemiseks, mõned lihtsalt vahele jätta.

Kuna kerge intellektipuudega 4. klassi õpilased ei ole ise veel suutelised kasutama sõnastikke võõraste sõnade tähenduse leidmiseks, pole tööraamatus eraldi sõnaseletusi. Sõnavaraline töö

(sõnade tähenduse kujundamine, täpsustamine ja nende rakendusoskuse arendamine) peab olema õpetaja poolt klassis otstarbekalt korraldatud. Igas tekstis on sõnu, mille mõistmine õpilastele raskusi võib valmistada. Tekstides on täiendavat tööd eeldavad sõnad joonitud. Mõned sõnavaralise töö ülesanded on küll palade järel olemas, kuid enamasti tuleb õpetajal kindlustada sõna ning sõnavormi tähenduse selgitamine. Sobivaid töövõtteid selleks leiab K. Karlepi raamatust „Kõnearendus“, Tartu: TÜ, 2003, lk 63–132.

Tööraamatu iga osa lõpus on kordamisülesanded pealkirja *Meenutame loetud jutte* all. Tublimatele õppuritele on läbitud temade materjale kasutades koostatud *nuputamisiülesandeid*, mis samuti pole kõigile kohustuslikud, kuid kui lapsed ilutavad nende vastu huvi, siis peaks õpetaja juhendama ka nende lahendamist.

Töökorralduste asemel või neid dubleerivalt on tööraamatus kasutatud tingmärke. Vastavad selgitused on tööraamatu tiitellehe pöördel olemas. Kuna tööraamatu formaat lubab lugemise ajal teha mitmesuguseid märgistusi teksti, siis tuleb julgustada lapsi seda ka tegema, ehkki mitmed märgid () viitavad vaid lugemisele. Kindlasti on aga märgistusi vaja teha nende ülesannete puhul, milles on lapsi suunatud lugema ja kirjutama või joonistama ja värvima.

1. Lugemik-tööraamatu kasutamise üldpõhimõtted

Metoodilised soovitused lugemik-tööraamatuga töötamiseks tulenevad lihtsustatud õppekava lihtsustatud õppe rõhuasetustest 3.-5. klassis ning kerge intellektipuudega õpilaste psüühiliste protsesside ja kõne arengu omapärasest vastavas vanuses.

Tekstide valik

Lugemik-tööraamatus on tekstide valikul lähtutud eelkõige koduloolisuse printsiibist, domineerivad koduloolised palad, sest tervikliku maailmapildi kujunemine algab lapse lähiumbruse tundmaõppimisest. Tihe on side reaalsete aastaegade, tähtpäevade ja vastavalt neid kajastavate tekstide vahel. Õppekavaterviku kujundamise aluseks on suhted MINA – MEIE – KODU-KOHT, mille analüüs toetab positiivsete hoiakute kujunemist kodu ja kodumaa vastu, samuti patriotismi ning mis võimaldab anda ka elementaarseid eluks vajalikke teadmisi just oma kodukoha inimeste tegevusest, loodusest, ajaloost ning tänapäevast. Lihtsustatud õppetase õppekorralduses on oluline **jõukohasuse printsiibi** rakendamine (ülesannete esitamine õpilase potentsiaalses arenguvallas ehk Vögotski järgi *lähima arengu tsoonis*). On igati mõistetav, et alustada tuleb lapsele lähedastest inimestest, kohtadest, olukordadest ning toetada tema tegevust kõikidel astmetel.

Lugemik-tööraamatus on palju muinasjutte, mis lihtsa struktuuri ja must-valge vastanduse poolest sobivad hästi lugemiseks ning sisu kaudu ka eluliste probleemide analüüsiks. Ühe tekstiliigina on kasutusel ka luuletused, mille analüüs keskendub eelkõige sisule ja keeleliste väljendusvahendite kasutamise eripäradele, aga ka teksti vormile (riimid, rütm).

Tööraamatu ülesehitus, tekstide valik ja nende juurde kuuluvad tööülesanded võimaldavad õpetajal töötada, arvestades õpetamise **metoodika klassikalisi printsiipe** ning ühtlasi pidades silmas kerge intellektipuudega laste probleeme õppeülesannete sooritamisel, millest K. Karlep rõhutab eriti puudulikku orienteerumist ülesandes, puudulikku ettekujutust eelseisvatest osatoimingutest, oskamatus arvestada õppematerjali erisusi sama ülesande täitmisel, varemomandatud töövõtete stereotüüpset, konkreetset olukorda mitteamvestavat sooritamist ning puudulikku enesekontrolli (K. Karlep "Eripedagoogika nr 43" Lihtsustatud õppekava. EEL, 2012). Arvestatud on ka põhikooli riikliku lihtsustatud õppekava üldosas kirjeldatud **arengu- ja kasvatuslikke** ülesandeid.

Õppe süstemaatilisus, süsteemsus ja järjepidevus kindlustatakse muuhulgas ainetevahelise lõimingu. Kodulooliste palade sisu, kirjeldatavad juhtumised, tegelaste käitumine vm elulised situatsioonid võimaldavad korraldada klassis mitmeid arendavaid vestlusi ja arutelusid,

lõimida õpetust tervikliku maailmapildi kujundamise eesmärgil teiste ainete (eelkõige loodusõpetuse) materjalidega. **Kõnearenduslikus** töös jälgitakse oskuste, sh jutustamisoskuse kujunemise etappe. Süsteemsuse kindlustab ka töö vastavus ainekavale, milles järjepidevus ja õppe-tegevuse keerukuse järk-järguline tõus on rangelt fikseeritud ja oodatavate õpitulemustena klasside kaupa sõnastatud.

Väga oluliseks tööloõiguks tunnis peaks kujunema funktsionaalse lugemise ja tekstiga töötamise oskuse kujundamine. Julgelt peaksid õpetajad suunama oma õpilasi teksti lugema ja analüüsiks vajalikku teavet hankima teksti markeerides (sõnade/väljendite joonimine, ringitamine, värvimine, märksõnade või ühendite kirjutamine või sümbolite joonistamine teksti laiemale vabale servale vms). See oskus ei kujune iseenesest, sest lihtsustatud õppe 4. klassi lapsed ei suuda valida, mis on oluline või kuidas seda teksti servale kirja panna. Eelöeldu on vaja korraldada õpetaja täpsete juhendite alusel, sest nii saab lapsi ette valmistada konspekterimisoskuse kujundamiseks vanemates klassides. Praktiline tegevus ja käelise tegevuse rakendamine aitavad hoida laste aktiivsust tunnis, mis üldjuhul verbaalse tegevuse juures kipub kiiresti langema. Aktiivset tegevust soodustab ka tekstide ning nende juurde kuuluvate ülesannete piisav jõukohasus – nii liiga raske kui ka liiga lihtne ülesanne kahandab õpilaste õpimotivatsiooni.

Lugemistunnis on vajalik mitmekesiste **näitmaterjalide** (näitlikustamise eri võimaluste) kasutamine. Teksti mõistmine on saavutatud, kui selle lugemise järel tekib lugejal täpne kujutluspilt sellest, mida kirjeldati või millest räägiti. Kujutluspildi loomist soodustavad tekstide juurde valitud sobivad illustratsioonid (joonised, fotod), mida teksti analüüsi käigus kindlasti kasutama peaks. Tööülesannete vormistamisel on kasutatud rohkesti ka graafilist näitlikkust: skeemide, hargmike ning tabelite täitmine, emotikonid emotsioonide analüüsiks ja tähistamiseks vms.

Motivatsiooni ja laste aktiivsuse hoidmiseks tuleb töö tunnis korraldada nii, et verbaalne tegevus vahelduks praktiliste ülesannetega (loetakse juhised, leitakse tekstist vajalikud sõnad või laused, märgitakse saadud teave selleks vormistatud kohta (ring, ruut, joon, tabel vms), valitakse kõige paremini sobiv illustratsioon vms). Nimetatud töövõtted peaksid olema kasutusel ka siis, kui klassis loetakse tekste teistest allikatest. Jälgida tuleb, et tööülesannete sooritamine ei toetuks mälule, vaid tekstile, sest lisaks konkreetse teabe otsimisele kujundatakse selliste võttega tekstiga töötamise oskusi üldse ning need oskused tulevad hiljem kasuks juba teiste ainete õppetekstide lugemisel.

Tekstide sisulisel valikul on arvestatud ka **õppekava läbivate teemadega**. Tihe on lõiming **keeletõpetusega**: tööraamatu ülesannete täitmisel tuleb koostada lauseid õpitud mallide ulatuses. **Lugemisoskuse** kujunemine sõltub veel olulisel määral õpilase jaoks tuttavate süntaktiliste konstruktsioonide esinemise sagedusest tekstis ning õpilase keeleüksuste tähenduse valdamise

tasemest. Pikkade lausete, hõlmavate konstruktsioonide, mitmeosaliste liitlausete, sh mitme põhisõnale eelneva täiendi puudulik mõistmine tuleneb ka õpilaste töömälu piiratusest.

3. klassis peaks olema omandatud kuni 5-sõnalise lihtlause moodustamise oskus ja sellega peaksid 4. klassi lapsed iseseisvalt toime tulema. Kui tööülesanne nõuab mingi teise, keerukama lausetüübi kasutamist, tuleks õpetajal eelnevalt mõelda ka sellele, kuidas lisaks sisulisele teabeotsingule toetada vastuse keelelist sõnastamist. Ka teiste ainete õppimisel tuleks arvestada sellega, mida eesti keele tunnis on omandatud. Näiteks muusikaõpetuses õpitavate laulude sõnade käsitlemisega luuletusena kindlustatakse laulusõnade lugemisoskus ning laulu sõnumi mõistmine. Koostöös muusikaõpetajaga tuleks leida laulud, mida planeeritakse esitada klassiõhtul või koolipeol ning mille sõnad tuleks juba eesti keele tunnis pähe õppida. Samuti võiks muusikatunnis laulda neid laule, mille sõnad on tööraamatus esitatud luuletusena.

Käesolevate lugemik-tööraamatute tekstide ja ülesannete abil saab kujundada kõiki keele kasutamise osaoskusi – nii kuulamist, lugemist, jutustamist kui ka kirjalikku tekstiloomet. Lihtsustatud õppe eesti keele ainekavas on fikseeritud aine sisu ja peamised rõhuasetused. Missuguste meetodiliste võtetega oodatavad õpitulemused saavutada, on jäetud õpetaja otsustada. Siiski on õpetajal oluline teadvustada, kuidas mingite õpitulemusteni jõutakse (järgides õpetamisel osaoskuste kujundamise vajadust ning hiljem üksikute oskuste sidumist tervikuks).

Lugemistehnika ja orienteerumine tekstis

Lugemist defineeritakse kui sõna häälikulise struktuuri taastamist tähtedest koosneva graafilise mudeli alusel. Lugemistehnika arendamise eesmärgil on vajalik enne pala lugemist harjutada lastele raskete ja võimalik, et tähenduselt võõraste sõnade lugemist. Lugemistehniliste ülesannete koostamisel on järgitud ainekava nõuet, mille järgi tuleb kujundada lugemisoskus lühemate sõnade kaupa: lühemad sõnad süntagmana, pikemad kõnetaktideks liigendatuna. Mõned lugemisharjutused on oma vormistuselt ebaharilikud (sõnad on peidus teiste sõnade sees või jagunevad mitme sõna vahel) ja nende puhul võivad mõned lapsed vajada õpetaja abi.

Eesti keeles on vaja tähelepanu pöörata ka sõna rõhulis-rütmilisele struktuurile: sõna *metsa* võib lugeda nii II kui ka III-välteliseks. Õigele, st konteksti sobivale variandile viitavad graafilised orientiirid sõna kohal, mis aitavad otsustada nii tuttava sõna hääldust kui ka toetavad tähenduselt võõra sõna lugemist õiges rõhulis-rütmilises variandis. Nimetatud graafilist vormistust kasutatakse lugemispala ees olevaks, lugemistehnilisteks harjutusteks valitud sõnadel, kuid otstarbekas oleks sedalaadi harjutusi teha rohkem, kasutades klassis tahvlit ja näidates ära sõna tähenduse muutumise või teiste sõnadega ühildumise probleemid.

Sõnade sünteesi soodustab ka liitsõnade esitamine osadeks (*kuuse-oksad, rasva-tihased*). Kuigi tööraamatus on püütud vältida pikki sõnavorme, ei ole see alati võimalik olnud. Selliste sõnade lugemist saab toetada liigendamise kōnetaktideks (*ennus-tasid*).

Kerge intellektipuudega õpilaste õpitegevus, kõne arengu tase, sh tekstide analüüsi oskused ning teksti mõistmise psühholoogia annavad aluse lugemistundide ülesehitamiseks. Nooremas ja vanemas vanuseastmes on tundide struktuurid mõneti erinevad (vt K. Karlep „Emakeele abiõpe I“, Tartu, 1999, lk 285–287).

Siiski tuleb soovitatavaid tunnistruktuure käsitleda kui orientiire, mida õpetaja vastavalt tunni ette seatud konkreetsetele eesmärkidele täidab sobivate töövõtetega. Vajadusel võib õpetaja etteantud struktuuri ka muuta – suurendada või vähendada mingi osa kestvust. Üldjuhul aga peaks arvestama, et tekstide mõistmine paraneb, kui käsitlusel läbitakse 3 etappi: esmane tutvumine tekstiga, tekstide detailne analüüs ning detailide seostamine kokkuvõtete ja järelduste tegemiseks.

Lugemistunni soovitatav struktuur lihtsustatud õppe 4. klassis

Häälestamise ja kordamise etapil ei ole otstarbekas lasta lastel mehhaaniliselt lugeda kodus õpitud pala. Vajalik on ka see etapp korraldada arendava tegevusena, andes korralduse lugemiseks mingi konkreetse (lihtsa) ülesandega, tekstilähedaseks jutustamiseks (abivahenditega), teksti peamõtte sõnastamiseks (õpetaja suunamisel) vms. Rakendada tuleks ilmtingimata ka teised õpilased klassis. Korraldus *Teised jälgivad ja parandavad* ei ole väga motiveeriv. Lugemisevigade parandamine on küllalt keeruline. Koolides kasutatakse palju koputamisevõtet *Kui kuuled viga, koputa*. Reaalselt on sellega seoses aga segadust palju. Õpetaja saab küll tagasisidet selle kohta, kes lastest jälgis lugejat ja märkas viga, kuid lugeja jaoks on see võte häiriv; ta ei taju, millise sõna lugemisel oli viga, rikutud saab sujuvus jne.

Eriti keeruline on reageerida jutustamisel tehtud veale. Fikseeritakse peamiselt faktevead. Palju olulisem on aga jälgida, kas laps jutustab teksti arusaadavalt, kasutab õigesti sobivaid asesõnu, seob mõistetavalt lauseid jne. 4. klassi õpilased pole selliseks kaaslaste jutustuse analüüsiks veel võimelised. Seega on otstarbekam anda klassile kätte konkreetsed hinnangu- või jälgimislehed, kuhu lapsed saavad märkmeid teha. Näiteks võiks joonida sõnad, mida laps lugemisel tegi, kirjutada lehele mõned väljendid või faktid, mille kasutamist kaaslaste jutustuses tuleks märkida joonimisega või mõnel muul lihtsal viisil. Vahel on otstarbekas anda klassis teistele õpilastele

mingi muu, iseseisvalt lahendatav ülesanne, aga see ei saa olla pidev lahendus. Kaaslase lugemise ja jutustamise jälgimine on vajalik oskus ning seda tuleb hakata tasapisi kujundama õpetajapoolse suunamise ja toega.

Lugemise ettevalmistus

Uue pala käsitusele tuleks sujuvalt üle minna, võttes eelmises tunnis käsitletud ja kodus õpitud teksti sõnumi veel kord kokku, leides sisulise seose vana ja uue loo vahel ning saavutades sel viisil tunni terviklikkuse. Uue lugemispala käsitus vajab nii sisulist kui ka keelelist ettevalmistust. Sobivate võtetena on kõige sagedamini kasutusel sissejuhatav vestlus teksti mõistmiseks vajalike eelteadmise andmiseks või aktiveerimiseks, tekstis olevate tähenduslikult võõramate või lugemistehniliselt keerukamate sõnade ja sõnaühendite lugemine ja nende tähenduse selgitamine lähtuvalt kaastekstist. See töö on vajalik enne teksti lugemist. Omal kohal on mitmesugune piltmaterjal, õpetajapoolsed probleemipüstitused, mis tekitaksid õpilastes motivatsiooni teksti lugemiseks, eetiliste kujutluste loomine ning väärtushinnangute kujundamine.

4. klassi õpilaste lugemistehnika ei ole veel teksti mõistmiseks piisavalt hea, mistõttu on tunnis vajalik lugemistehnika arendamine, st eraldi lugemistehnilised hajutused enne põhiteksti lugemist. Võtteid selleks on mitmeid. Peamine on, et lapsed saaksid lugeda sõnu või ka sõnaühendeid, et need teksti lugemisel enam raskusi ei valmistaks. Tööraamatus on enne lugemispala selliseid sõnu esitatud, kuid efektiivsem on nende lugemine korraldada tahvlilt. Koostöös õpilastega saab seostada õpitavat sõna mitmete teiste sõnadega, näidata välte mõju tähendusele. Kui tegu on pika sõnaga, saab kasutada sõna kasvatamise meetodit, mille puhul õpetaja lisab järk-järgult sõnale tähti ja vastavalt iga uue tähe lisamisega näitab ära sõnavormi leksikaalse ja/või grammatilise tähenduse muutuse (*raam – raamat – raamatu – raamatu – raamatusse*). Õppeaasta lõpuks peaksid õpilased olema võimelised lugema sõnaaaval juba võõrast teksti.

Uue teksti lugemine

Uut pala on 4. klassis tekstiga esmase tutvumise eesmärgil soovitatav lugeda veel õpetajal. Enamik 4. klassi õpilastest peaksid olema suutelised õpetaja lugemist tööraamatust jälgima, mõnele tugevamale lugejale saab mõnikord usaldada juba mõne lihtsama lause/lõigu lugemist. Korralduslikult võikski sellisel juhul edukamatel lastel lasta lugeda lugemistehniliselt kergemaid lauseid (või lõike). Kindlasti pole aga kerge intellektipuudega õpilased 4. klassis võimelised uut teksti vaikselt lugema.

Esmase lugemise eesmärgiks on üldise teabe saamine kirjeldatud olukorrast või sündmustest, st üldise kujutluspildi konstrueerimine. Kas õpilastel nimetatud üldpilt tekkis, seda saab õpetaja välja selgitada sisutaastavate küsimuste abil: *Kes? Mis? Mida tegi? Millal? Kus?*. Nendele küsi-

mustele peaks õpilased saama vastata tekstis väljaõeldu baasil esialgu mälu järgi, tunni järgmistes osades võib esialgselt antud vastuste õigsust kontrollida tekstile toetudes. Sisutaastavate küsimuste esitamise etapil välditakse küsimusi, millele vastamine nõuab täpsemat analüüsi, seoste loomist esitatud faktide vahel või mingite käitumisaktide, tegevuste või tunnuste seostamist järelduste tegemiseks (*Miks? Milleks? Kuidas?*), teadvustatakse vaid teksti sisu: sündmused, objektid, tunnuste valdkonnad.

Kui õpilased lugemist jälgida ei suuda, siis on otstarbekas neil lugemist kuulata, seejärel õppida lugema keerukamaid väljendeid ning alles siis lugeda. See on vajalik ka lõigu (teksti) piires esmase orienteerumisoskuse kujundamiseks. Õpilastele ei saa anda korraldust *Leia sõna/lause!*, kuni nad ise ei ole tekstiga tuttavad, st ei ole veel ise teksti lugenud.

Teksti korduv lugemine ja analüüs. Lugemise harjutamine

Ühte teksti loetakse tunni jooksul korduvalt erinevate ülesannetega ja eri eesmärkidel. Hea, kui õpetaja suudab välja mõelda tööülesandeid lugemistehnika harjutamiseks, nii et õpilastel tekiks tunne – lugemise abil on võimalik saada olulist infot, lugemine on vajalik.

Head lugemist iseloomustab õigsus, ladusus, ilmekus ja loetu mõistmine. Kõikide nimetatud tunnuste, sh ilmekuse saavutamise toetamiseks sobivad graafilised orientiirid. Ilmekas lugemine on võimalik, kui lugeja mõistab, mida loeb. Seetõttu on ilmekuse treening pigem tunni lõpuosa kuuluv töö ja saab toimuda siis, kui pala on analüüsitud, ühiselt leitud rõhutamist vajavad sõnad ning need joonitud, nooltega saab märkida hääle kõrguse või valjuse muutused, tähistada märgiga pausid või ühendada kaarega sõnad, mille vahele lugemise ajal pausi teha ei tohi jne. Loomulikult tuleb tähelepanu alla võtta kirjavahemärgid nii lause sees kui ka lause lõpus. Heaks võtteks on esialgu õpetaja intonatsiooni jäljendamine ja kooris lugemine, kuid see ei tohiks jääda ainukeseks või muutuda valdavaks võtteks.

Kuna lugemistehnika lõppeesmärk on vaikne lugemine, tuleks juba 4. klassis lastele anda ülesandeid mingi lühikese, varem loetud tekstiosa vaikseks (esialgu küll sosinal) lugemiseks ja selle abil mingi teabe leidmiseks.

Tekstide analüüsil tuleb õpetajal kasutada spetsiifilisi töövõtteid ning suunata õpilasi tekste analüüsima sisu ja mõtte mõistmise seaduspärasusi arvestades. Õpetaja esitab küsimusi, millele vastamiseks peab laps kasutama originaalteksti, leidma lugemiseks vajaliku lause/lõigu (valiklugemine). Valiklugemise ülesannete abil leitakse tegelasi või sündmusi iseloomustavaid sõnu/lauseid, seostatakse pilte looduskirjeldustega vms.

Lõikude kaupa lugemine ja **valiklugemisele** toetuv detailne analüüs võimaldavad hiljem teadlikult rakendada eri mõistmisstrateegiaid:

- 1) propositsioonistrateegia ehk lausete tähenduse analüüs;
- 2) lokaalse sidususe strateegia (kahe või enama lause tähenduse seostamine);
- 3) metakeeleline strateegia (mis keelelisi väljendusvahendeid on kasutatud, kuidas on sõnastatud);
- 4) produktsioonistrateegia ehk puuduva teabe tuletamine – oletatav koht, aeg, põhjus-tagajärg seosed jne.

Küsimuste esitamine kaaslastele

Järk-järgult hakkavad õpilased ise kaaslastele küsimusi esitama. Õpetaja suunamisel moodustatakse küsilauseid, lähtudes eri lauseliikmetest või osalausetest. Tööd alustatakse küsilause ja tekstilause sobitamisega, hiljem antakse valikuks küsisõnu, mille toel lapsed ise küsima hakkavad. Üksteisele esitatakse küsimusi loetud palas kirjeldatud tegevuse aja, koha ja tunnuste ning tegelaste tegevuse kohta, kasutades küsisõnu *kus?*, *missugune?*, *millal?* *mida tegi?*, arvestades seejuures, et ajasuhete mõistmine/tuletamine on, võrreldes ruumisuhetega, keerulisem.

Ühises vestluses on vaja arutleda sündmuste võimalike põhjuste üle, kujundada oskust vastata õpetaja esitatud *miks?* ja *milleks?* küsimustele, mis eeldab loomulikult vastavate seoste mõistmist ja siis ka nende sõnastamise oskust.

Vajalik on läbida analüüsi kõik etapid, igal etapil enamkasutatavad strateegiad ehk oskuste rühmad. Ka selle töö juures on otstarbekas kasutada mitmesuguseid materialiseeritud abivahendeid, et analüüsi käik laste jaoks visuaalselt tajutavaks muuta. Analüüsi käigus peaks tekkima tahvlile teksti plaan, millest omakorda kujundatakse abivahend tekstilähedaseks jutustamiseks.

Keeleliste väljendusvahendite analüüs

Kuna lapsed kasvavad suulise kõne keskkonnas, kuulevad lühikesi, primitiivseid, sageli ebaõigesti vormistatud lausungeid, igapäevaseid väljendeid, lühendeid jm, on äärmiselt oluline, et nad tutvuksid kirjalikus kõnes kasutatavate väljenditega, korrektsete ja grammatiliselt õigesti vormistatud täiuslike lausetega ja teadvustaksid neid. Sel eesmärgil on vajalik tähelepanu pöörata lugemispalades kasutatud sõnadele, sõnavormidele, keeleliste väljenditele. Vajalik on suunata neid analüüsima lause tähendust ja lausetevahelisi seoseid, mis peaks kindlustama ka vastavate väljenduste mõistmise ning looma baasi hiljem nende kasutamiseks ka oma kirjalikes töödes.

Tekstid ei anna kunagi edasi reaalse situatsiooni täielikku kirjeldust, alati jääb midagi välja ütlemata. Järelikult on õpetaja suunamisel ühises vestluses vaja mõistatada see, mis on tekstis

sõnastamata, kuid on mingite faktide alusel tuletatav. Teabe vähesus ja seostamatus püsimalus raskendab puuduva teabe tuletamist, järelikult on teksti analüüsil vajalik toetada ka mälu. Õpetaja suunav roll on oluline ka põhjus-tagajärg seoste analüüsimisel (*Miks nii juhtus?, Mis eesmärgil keegi nii käitus?* vms). Abiks võib alati kasutada valikvariante, millest õpilased valivad sobivad ja põhjendavad oma valikuid.

Dialoogi analüüs

Sageli on tekstides tegelaste omavahelist kõnelust, mis võib olla esitatud dialoogi vormis. Lihtsam on tekst, milles kasutatakse jutumärke repliigi märkimiseks ja saatelauset vihjena sõnade autorile nende ees. Kuid sageli sellised välised, dialoogile viitavad vormilised tähised puuduvad. Sellisel juhul tuleb lastega koos analüüsida, kellele sõnad kuuluvad, kes küsib, kes vastab. Otsekõne väljendamist kaudselt, st sihitisosalause abil (koos isikuliste asesõnade asendamisega) saab nõuda alles siis, kui vastav teema keeleõpetuses on käsitletud. Igal juhul vajavad lapsed selleks veel pikka aega skemaatilisi abivahendeid. Kergem on variant, milles sõnad ja sõnavormid jäävad samaks, muutub vaid märgistus. Näiteks

Tanel ütles: „Õues sajab lund.“

Tanel ütles, et õues sajab lund.

Oluliselt keerukam on isikukohase teabe edasiandmine. Kui asesõnu mitte muuta, võib kuulaja/lugeja saada vale info selle kohta, kes kinno läheb.

Tanel ütles: „Ma lähen kinno.“

Tanel ütles, et ma lähen kinno. Vrdl Tanel ütles, et ta läheb kinno.

Õpetuslikult ongi õige selliseid lausepaare võrrelda ja nende tähendusliku erinevuse põhjust analüüsida.

Dialoogid tekstides võimaldavad kujundada arusaamist tegelaste eesmärkidest ja strateegiatest, arutleda repliikide sõnastuse üle. Selle mõistmiseks on vaja õpetajapoolset suunamist. Võimalik on klassis korraldada õppesituatsioone, jagada rollid ja ühiselt arutleda, mis oli tegelase soov ja kuidas ta seda väljendas. Selline dialoogide analüüs on vajalik eriti vanemates klassides, sest elulised situatsioonid muutuvad aina keerukamateks ja õpilasi tuleb suunata nende sügavamale analüüsile. Oskus teadvustada kõnelejate motive, eesmarke ja ütluste pragmaatilist tähendust parandab oluliselt õpilaste suhtlemisostust.

Teksti jaotamine lõikudeks

Teksti jaotamine lõikudeks ja lõikude sisulise piiri leidmine lihtsustatud õppe 4. klassis veel ei õnnestu, seepärast on tekstid vormistatud selgelt eristatavate lõikudena. Õpetaja juhendamisel hakatakse nende lõikude sisu analüüsima ja võimalikult kokkuvõtlikult sõnastama (tegelikult

pealkirjastama). Esialgu tehakse seda lõigu sisu kokkuvõtva jutustava lausega, valides esialgu õpetaja poolt antud lausete seast sobivaid ja põhjendades, miks teised kõrvale jäetakse. See töö algab küll 4. klassis, kuid õpilastelt ei oodata ka veel 5. klassi lõpuks lõikude iseseisvat pealkirjastamist, vaid eeldatakse selle juures õpetaja toetust ja abi.

Tegelaste käitumise analüüs

4. klassis võib alustada tegevuste ja tegelaste käitumisaktide analüüsi ning neile hinnangute andmist. Esmalt suudavad õpilased väljendada oma hinnanguid skaalal *hea – halb; meeldib – ei meeldi* (emotsionaalne hinnang). Ühisvestluses hakatakse lugemispala tegelastele andma ka intellektuaalseid hinnanguid (*kasulik – kahjulik; õige – vale; sobib – ei sobi*) ning seostama kirjeldatud olukorda klassi õpilaste käitumisega. Hinnangule peab alati järgnema põhjendus: *Miks nii pole õige?, Mis juhtub, kui ...?, Kuidas selline käitumine mõjutab sinu heaolu?* vms.

Sisu kokkuvõtte ja teksti peamõtte/allteksti sõnastamine

Üks keerukamatest ülesannetest ka õpetajate jaoks on teksti peamõtte leidmine ja sõnastamine. Loomulikult vajavad siin õpilased õpetaja abi. Alati toimivad valikuks esitatud juhtlausete seast kõige sobivama ja täpsema leidmise võtted. Hiljem analüüsitakse olukorda, leitakse peamõtte ja sõnastatakse see õpetaja suunamisel ühises vestluses. Ülesanded peavad siin toetuma valiklugemisele, st põhjendused leitakse tekstist. Sageli kasutatakse nii tööraamatus kui ka analüüsil kokkuvõtva sõnastuse asemel mitmesuguseid vanasõnu. Vanasõnad on aga üldistused, mille tähendus võib 4. klassis veel arusaamatuks jääda, seetõttu tuleb need alati seostada lastele tuttavate ja konkreetsete tegevusaktidega ning tuua rohkesti elulisi näiteid.

Teksti taastamine ehk jutustamine

Jutustamisoskuse kujundamiseks on vaja, et lapsed oskaksid

- 1) hankida jutustamiseks vajalikku informatsiooni (pala lugemisel saadakse see tekstist),
- 2) teha saadud teabest valik, mida oma jutus kajastada,
- 3) korrastada info ja järjestada see loogiliselt,
- 4) leida sobivad sõnad, nende muutevormid, koostada laused ja need omavahel ühendada,
- 5) jutustada (kas suuliselt või kirjalikult).

Kõiki nimetatud tekstiloome operatsioone tuleb jutustamise õpetamiseks kujundada ja neid laste jutustamise ajal mitmesuguste abivahenditega toetada.

Eelöeldu kannab ka nimetust jutustama õpetamise TOWER-metoodika. Sõna ise moodustub ingliskeelsete sõnade algustähtedest: *think, order, write, edit, rewrite* ja on eesti keeles kasutusel ka kui 5K metoodika (*kogu, korrasta, kirjuta, korrigeeri, kirjuta ümber*).

Jutustama õpetamiseks on oluline teadvustada sõnastuse varieerimise vajadust ja järeltööd.

4. klassi keeleõpetuse tundides õpetatakse elementaarlausete ühendamist ja teisi lihtsamaid muutmisviise. Seni, kuni lapsed ei suuda muuta tekstis kasutatud originaallauseid (sooritada muuteoperatsioone), ei saa neilt nõuda ka tekstilähedast ümberjutustamist (vahendatud tekstiloomet).

Järk-järgult harjutatakse 4. klassis tekstis kirjeldatud sündmuste täpset edasiandmist piltide, tugilausete, -sõnaühendite ja -sõnade abil, parandatakse deformeeritud teksti. Selliste võtetega luuakse baas teiste jutustamisliikide omandamiseks. Alustatakse ka tekstilähedase valikjutustamise ning aheljutustuse õppimist, mille põhiosa peaks jääma pigem 5. klassi.

Näide lihtsustatud õppetase 4. klassis läbi viidud tunnist

Teema: **Kuldnoka majake**

- Eesmärgid:**
1. Õpilasel tekib kujutluspilt teadmiste hankimise võimalustest (jälgi ja küsi).
 2. Kinnistub õpetaja verbaalsele abile ning graafilisele kavale toetuva tekstilähedase jutustamise oskus.

Õpetaja tegevus	Õpilaste vastused	Kommentaariid
I Sissejuhatav vestlus		
Mis aastaaeg on meil praegu? Kust sa tead? Aga mina nägin eile ühte kevadekuulutajat.	Kevad. Ise olen tundnud. Lapsed pakuvad üksteise võidu: kuldnokka või nt jaaniussi.	
Kust sa tead, mida ma nägin? Arvad! Aga kuidas sa teada saaksid? Küsi minult.	Mida sa nägid? Keda sa nägid?	
Mina nägin eile ... (õpetaja näitab kuldnoka pilti). Kes see on? Kuidas sa teada said?	Missugust kevadekuulutajat sa nägid? Kuldnokk. Küsisin.	
Kokkuvõte: Kui tahad midagi teada saada, siis vaata ringi. Kui veel teada ei saa, siis küsi.		

Tutvumine uue tekstiga		
<p>Loeme täna ühest uudishimulikust poisist. Ava õpik. Pala pealkiri on "Kuldnoka majake". Mina loen, sina jälgid.</p>		<p>Õpetaja loeb keskmisest aeglasemas tempos, et õpilased suudaksid jälgida. Pärast lugemise lõppu antakse hetk "seedimiseks".</p>
Sisutaastavad küsimused		
<p>Mida huvitavat nägi poiss? Mille vastu poiss algul huvi tundis? Mida Ando veel tahtis teada? Ei tule rohkem meelde, uurime pärast. Mida Ando sai teada, jälgides aias isa tööd?</p>	<p>Et mida isa teeb?</p>	<p>Hea motivatsioon korduvaks lugemiseks. Vastamine mälu järgi.</p>
Korduv lugemine lõikude kaupa ja analüüs		
<p>Ava raamat ja loe! Kaks esimest rida loeme kooris. Kus isa majakest tegi? Kus veel võis teha? Millal tegi? Millest? Kust sa tead? Mida väike Ando küsis? Miks oli öeldud, et Ando oli väike?</p> <p>Loe, mida isa seletas! Loeme veel kord kooris lause: <i>Kuldnokad kaitsevad ka meie viljapuuaeda.</i></p>	<p>Lapsed annavad kooris erinevaid vastuseid.</p> <p>Sest ta küsis, mida isa teeb, ta ei teadnud seda veel.</p>	

<p>Valiklugemine: teabe leidmine tekstist</p>		
<p>Ando tahtis teada ... (lugemine kooris). Otsi raamatust! Mida saime teada isa jutust? Vaata raamatust.</p> <p>See on tähtis, et kaitsevad aeda, aga enne saime veel palju asju teada.</p> <p>Millest Ando aru ei saanud?</p> <p>Järgmise lõigu loeme kooris. Mida isa aia kaitsmise kohta rääkis? Otsi laused! Mida saime teada?</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kevad on tulekul (st, et pole veel käes). 2. Varsti saabuvad kuldnokad. 3. Asuvad siia elama. 4. Vilistavad ja laulavad. 5. Kaitsevad aeda. <p>Kuidas linnud aeda kaitsevad?</p>	<p>Õpetaja nõuab täpselt sellist teabe esitamise järjekorda, nagu see on kirjas tekstis.</p>
<p>Pildi vaatlus. Sõnatähenduse täpsustamine</p>		
<p>Mis puu otsas istub see kuldnokk? Kui suured on röövikud/põrnikud? Näita näpuga. Mis sõnadega iseloomustad kuldnokka? Loe lause (individuaalselt, kooris). Missugune lind on tubli, vahva? <i>kahjur</i> = teeb kahju, on paha Millal hävitavad?</p>	<p>Kevadel, siis kui õunapuud õitsevad.</p>	<p>Väga hea võtte kujutluspildi täpsustamiseks. Konkretiseeritakse aeg.</p>
<p>Järgmine lõik – loe. Mida nüüd majakese kohta teada saime?</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Sai valmis. 2. Kinnitas pesakasti puu külge. 	

Kujutluspildi täpsustamine		
<p>Mis sa arvad, mis puu külge isa maja pani? Missuguse puu külge maja pannakse? Tahvlijoonis. Kuhu isa oma majakesega läks? Mis puud veel lähedal olid? Mida isa veel enne tegi? (võttis pika ridva (laud, latt)) Millega kinnitas? (haamriga, naelaga) Mis siis edasi tegi? Vt raamatust. Sidus. Miks sidus?</p> <p>Enne sidumist pidi veel midagi tegema. Õpetaja selgitus</p> <p style="padding-left: 40px;">Miks lõunapoole? Põhjatuled on külmad. Päikest rohkem. Ka sees on siis soojem. Mida isa ekstra rõhutas?</p> <p>Kuldnokad armastavad SEDA? (asesõnade selgitamine) Mida linnud armastavad?</p> <p>Kuidas siin kuldnokkade kohta on öeldud? Mitu neid siis oli? Millal nad tulid? Mis on öeldud raamatus? Otsi! Millal nad siis tulid? Kui kaua tuli oodata?</p>	<p>Majakese lahtise ukse seadis vastu lõunat.</p> <p>soe õhk = soe tuul</p> <p>Et oleks lõunapool.</p> <p>Kuldnokapaar. Kaks. Varsti. Ei lasknud end kaua oodata.</p>	<p>Kujutluspildi loomiseks selgitus pesakasti õigest kinnitamisest puu külge.</p>

Valiklugemine		
Vasta täpselt raamatu lausega. Mida Ando küsis? Mida isa vastas? Mis on kolm tähtsamat asja, mida Ando teada sai? Millest Ando aru ei saanud?	Laps loeb vastuseks Ando sõnad.	
Teksti peamõtte tuletamine ühises arutelus		
Miks isa rääkis? Mida sai Ando teada? Kuidas ta sai teada? Kui millestki aru ei saanud, siis kohe küsis ja isa seletas. Kuidas meie sellest kõigest teada saime? Kuidas sina võid veel uusi teadmisi saada?	Sest Ando <u>küsis</u> . Ando <u>jälgis</u> kogu aeg, mida isa teeb. <u>Lugesime</u> raamatust.	
Tekstilähedane jutustamine (graafilise kava abil)		
Kaks tegelast (vt vaikselt ja mõtle). Jutustamise ajal õpetaja osutab tegelase nimele, seejärel tegevust väljendavale sõnale või märgile, mis tähistab tegevust, kuid mille õpilane peab ise sõnastama. Lapsed moodustavad lause. Tegevuse käigus annab õpetaja ette lauset alustava või kahte lauset siduva sõna (aga, seejärel, ...).		Kava on õpetajal eelnevalt tahvlile joonistatud.

Graafiline kava		
isa Ando tegi tuli + + küsis, mida + seletas, et varsti + kaitsevad + tahtis teada + jutustas röövikud kuldnokad + + Maja sai _____ + läks + + lõi + +seadis + +sidus +		
Kokkuvõte		
Kes veel võisid kuldnokapaari näha? Mida Sa tänasest tunnist teada said? Kuidas saab midagi uut teada? Või rohkem teada?		
Tunni lõpetamine		

Lugemik-tööraamatus on mitmeid töövõtteid.

Valiklugemine sõnatähenduse täpsustamiseks

- Kuidas on luuletaja neid mõtteid väljendanud? Leia luuletusest ja loe.
- Vasta küsimustele lühidalt. Mis väljendit kasutab luuletaja?
- Vasta küsimustele. Loe vastuseks vastav arv lauseid.
- Leia, kuidas luuletaja on metsa-elanikku kirjeldanud. (hargmik, sõnaühendid)
- Vali lünka sõnad antud tulbast.
- Loe. Asenda joonitud sõnad.
- Leia tekstist väljendeid kõnelemise kohta. Leia ütlused ja loe ilmekalt.
- Leia palast ütlused, mis väljendavad laste hoolimatust.

Verbaalsed võtted tähenduse selgitamiseks vajavad õpetaja tuge. Alati sobivad mitmesugused valikud, mille hulgast õpilased peavad leidma õige/sobiva sõna või väljendi.

- Leia antud sõnale lähedase tähendusega sõnad. Jooni.
- Kuidas saab veel öelda? Jooni sobivad sõnaühendid.
- Kuidas saad aru väljenditest *süda saapasääres* ja *valged püksid jalas*?
- Lõpeta laused. Kasuta vastupidise tähendusega sõnu.
- Kuidas saad teada sõnade *koomiks* ja *solaarium* tähendused?
- Selgita sõnade tähendust. Nummerda sobiv pilt.
- Moodusta lähedase tähendusega sõnapaarid.
- Leia vastandsõnad. Nummerda paarid.

Küsimustele vastamine mälu järgi või tekstile toetudes on soovitatav siduda täiendavate, teksti sisuliste aspektide mõistmist toetavate:

- Vasta küsimustele. Loe vastuseks üks (kaks, kolm) lause(t).
- Leia vastuseks kolm lauset. Loe.
- Vasta küsimustele lühidalt. Kontrolli teksti abil. Jooni see sõna/lause, mis näitab, et su vastus oli õige.
- Vasta küsimustele teksti ja pildi abil. Täienda lauseid.
- Vasta küsimustele. Märki sisse, kas leidsid vastuse tekstist (T) või arvasid ise (A).
- Mida sa ei teadnud? Kust võid leida vastuse? Märki sisse X.
- Vasta küsimustele. Kirjuta sisse, mitu lauset pidid vastamiseks lugema.
- Vasta küsimustele. Loe vastuseks märgitud arv lauseid.
- Vasta küsimustele. Põhjenda teksti abil.

Psühholoogiliselt on küsilause moodustamine ja küsimuste esitamine kaks erinevat tegevust. Nimetatud oskusi kujundades tuleb õpetajal arvestada, et küsilause moodustamine on keeleline oskus, mida toetab küsisõnade valik tahvlil. Küsilause moodustamisoskuse rakendamine kõnes võimaldab teistelt midagi küsida, teavet hankida. Selleks sobivad alljärgnevad töövõtted.

- Esita kaaslasele küsimusi. Kontrolli vastust.
- Moodusta küsimus. Vasta teksti abil.

KES?

KEDA?

1. ... istusid murul?

1. ... tiris Jüri patsist?

- Loe. Kirjuta puuduvad küsisõnad.

Lapsel oli probleem Ta tahtis saada vastust küsimustele. Laps päris:

..... teha lumemeest nii, et ta ära ei sulaks?

..... ei saa veest teha lumememme?

- Täienda küsilauseid teksti abil, st täpsusta küsimust.

Üks oluline tekstiga töötamise oskus on orienteerumine tekstis. Ka selleks kasutatakse valiklugemise ülesandeid. Ülesande keerukust saab reguleerida loetava mahuga (vastamiseks otsi teavet lausest, lõigust, kahest lõigust, kogu tekstist, mitme teksti baasil).

- Täienda lauseid sobivate sõnadega. Kasuta teksti abi.
- Asenda sulgudes olevad sõnad teksti abil.
- Kirjuta lausest puuduv sõna. Kasuta teksti abi.
- Leia laused. Jooni need tekstis eri värvi pliiatsitega.
- Leia tekstist lumesaju kirjeldus. Loe. Täienda lauseid.
- Loe sõnaühendid. Leia lause tekstist. Loe.
- Leia teksti olulised sõnad. Loe vastavad laused.

Päkapikud	Lapsed kodus	Lapsed koolis	Jõuluvana	Pere kodus
hiilivad piiluvad uurivad	leiavad kirjutavad ootavad	õpivad saavad algab	saabub annab	on kodus ehivad valmistab

- Leia ja jooni tekstis Talvetaadi sõnum lilledele.
- Leia tekstist sõnaühendid ja jooni. Loe vastavad laused.
- Leia tekstist vastav lõik. Loe. Joonista pealkirja juurest puuduv märk.

Mesilased ärkavad talveunest.

- Kirjuta muinasjutu tegelased selles järjekorras, nagu neid jutus nimetatakse.

Lausete tähenduse täpsustamiseks sobivad alljärgnevad ülesanded.

- Jooni alla kaks lähedase tähendusega lauset.
- Leia lähedase tähendusega laused. Märki sisse X.
- Loe lauseid kõikide sõnadega. Jooni sobiv lauselõpp.
- Arutle, kellest räägitakse. Vasta küsimustele ja täpsusta lauseid.

Lastele on meelepärased mitmesugused vigade parandamisega seotud ülesanded. Nende täitmise eelduseks on aga vea leidmine. Lugemistundi sobivad mitmesugused verifitseerimisülesanded ning nendele toetuv korrektuur.

- Otsusta oma kogemuse põhjal, kas väide on õige (+) või vale (-). Märki sisse + või -.
- Loe laused. Märki tabelisse, kas väide on õige (JAH) või vale (EI).
- Loe laused, otsusta, kas kõik on õige. Tõmba üleliigsed sõnad lauses maha.
- Moodusta kuus lauset, kasuta sõnu: *maitse, maitstes, maitsev, maitsuma, maitsta, ei maitsenud*.
- Loe esimene lõik. Tõmba teabekaardilt maha, mis sinna ei sobi.
- Kaarel kirjutas jutu oma kalalkäigust. Loe. Jooni, mis vigu poiss tegi (leida tuleb keelelisi vigu).

Laste jutustamisoskust toetab oskus muuta originaalteksti lauseid lihtsamateks, endale nõo suupärasemateks. Seejuures ei tohi kaduma minna teave, mis lausega on edastatud. Lausete muutmiseks sobivad mitmed töökorraldused.

- Moodusta kahest lausest üks lause.
- Moodusta lauseid Mardist ja Tiiust. (abiks sõnaühendid)
- Tee mitmest lausest üks pikk lause.
- Moodusta ühest pikast lausest mitu lühikest lauset. (Lause algused on esialgu ette antud)

1. Nukulapsed ehitasid lumemasina.

Tipp ehitas lumemasina.

Täpp ehitas lumemasina.

Tipp ja Täpp

Jutustamist toetab teksti kohta koostatud kava. **Kavastamine** on oskus, mis kujuneb vanemates klassides, kuid alustada tuleks selle tööga õpetaja juhendamisel juba 4 klassis.

- Vali lõigule sobiv pealkiri. Märki sisse X.
- Järjesta tegevused. Nummerda.
- Täienda lauset nii, et see võiks sobida lõigu pealkirjaks.
- Jaota tekst sisulisteks lõikudeks. Vali igale lõigule sobiv pealkiri.

Teksti peamõtte leidmine ja sisust kokkuvõtte tegemine toimub 4. klassis ühise arutluse käigus. Jälgida tuleks, et kõik lapsed osaleksid vestluses ning anda kõigile võimalusi oma mõtete väljendamiseks. Tuleb julgustada oma arvamuse avaldamist ka siis, kui see ei ühti teiste, varem väljaöeldud mõtetega.

- Võrdle Reeda ja Tiia käitumist juttude „Mõru kook“ ja „Õunte jagamine“ põhjal.
- Märki sisse X, kui laps käitus õigesti.
- Mida see lugu meile õpetas?
- Mida lapsed metsas tegid? Kuidas lugu võis lõppeda? Arutle.
- Tee kokkuvõtte juttude „Jänese sügis“ ja „Siili sügis“ põhjal. Otsusta, kas väide on õige (JAH) või vale (EI).
- Iseloomusta tegelasi. Vali selleks sobivad sõnad.
- Mis on selles loos muinasjutulist? Mis võib olla päriselt? Otsusta ja täida tabel.
- Tee kokkuvõtte metsloomade elust talvel. Täienda tabelit.
- Arutle, mida peab ... tegema. Täida lüngad.

Tekstilähedane jutustamine valmistab lastele raskusi eelkõige oma mõtete sõnastamise ja lausete ühendamise osas. Seetõttu tuleb neile teksti analüüsi käigus anda mitmeid vajalikke abivahendeid, arvestades, et sündmustest rääkimisel on abiks eelkõige verbid, kirjeldamisel omadussõnad.

- Jutusta piltide ja tugisõnade abil.
- Jutusta skeemi ja tugisõnade abil. Mõttele jutule lõpp.
- Jooni olulised sõnad esimeses lõigus: *tulid aeda, lubas jalutada, ei lubanud puutuda, jõudsid tarude juurde*. Loe laused. Jutusta. Kasuta abiks allajoonitud sõnu.
- Kirjelda vanaisa. Loe laused tekstist.
Missugune oli vanaisa? Mida vanaisa oskas?
- Kirjelda mardikombeid. Leia laused tekstist. Loe. (abi: teabekaart)
- Kuidas siil talveks valmistub? Moodusta lauseid. Jutusta. (abiks hargmik)

Jutusta vanaisa ja Peetri jalutuskäigust. Abiks on eelnevalt täidetud tabel.

Kes jalutasid?	Vanaisa	Peeter
Millal jalutasid?	kevadel sula ilmaga	
Mis oli neil jalas?	kingad	kummikud

Täienda tabelit. Jutusta.

Rebase mure	Soovitus		Ähvardus		
	Kes?	Mida?	Kes?	Kuidas?	Miks?
Hammas tuikas.	öökull	Tuleb osta hambahari	poemees	Haaras luua ja kihutas rebase minema.	Rebane varastas poemehelt kana.

- Vaata pilte. Leia iga pildi juurde sobiv lõik. Nummerda lõigud. Loe lõigud õiges järjekorras.
- Kuidas Reinuvader õpetas Karujõmmi kala püüdma? Abiks lauseid alustavad sõnad.
- Mõttele palale lõpp. Mida teeb Karujõmm tulevikus teisiti, kui tal jälle kalaisu tuleb?

Töövõtteid luuletuste käsitlemisel

- Luuletaja on kasutanud huvitavaid väljendeid. Loe. Täienda lauseid.
- Leia, kuidas luuletaja on kirjeldanud sügist. Märki j sisse, mitmendast salmist seda lugesid.
- Mis meeleolu tekib luuletuse kuulamisel? Leia ja loe luuletusest vastavad read.
- Leia tekstist riimuvad sõnad. Kirjuta puuduv sõna.
- Väljenda igat salmi kahe lausega. Täienda teksti abil. Loe saadud jutt.
- Kes on ema? Leia luuletusest vastavad read. Märki, mitmendast salmist leidsid. Loe.

Dialogi analüüs valmistab ette osalistega lugemist.

- Kirjuta ütluse ette tegelase nimi. Loe kahekõne.
- Joonista tegelaste ütluse ette märgid: Triin J, Päike R.
- Jooni Pille ja Peetri ütlused eri värvi pliiatsitega. Loe kahekõne.
- Leia tekstist tegelaste ütlused. Kirjuta, kes nii rääkis. Loe osalistega.
- Leia laused. Jooni need tekstis. Märki tabelisse (X), kes nii lausus.

Kodulooliste tekstide käsitlemisel on heaks abivahendiks teabe analüüsil ja süstematiseerimisel teabekaart või tabel.

- Millest oli tehtud lume-masin? Kirjuta või joonista.
- Leia küsimustele vastused teksti ja kalendri abil. Täienda vastuseid.
- Mida said munapühadest teada? Tee kokkuvõtte loetust.

Munadepühade nimetused on	Teadsin varem	Sain teada
<ul style="list-style-type: none"> • ülestõusmispühad 		

- Arvuta. Kirjuta vastus numbriga. (ained retseptis)
- Täienda tabelit loetud juttude põhjal. Vajadusel palu abi.

Kuidas häälitseb?	Kes?	Pesa	
		asukoht	pesamaterjal
vilistab	kuldnokk	pesakast	puit
toksib			

- Vali, kellest tahad jutustada. Räägi tema elust talvel.

..... talvel.

Välimus

värvus

talvekarv

Toit talvel

Millal toitu otsib?w

Mida sööb?

Kas tal on vaenlasi?

Anna hinnang

(meeldib/ei meeldi, on kasulik/kahjulik)

Õpetajatel on kindlasti palju häid võtteid, tuleb vaid teadvustada, milleks ja mil viisil neid saaks kasutada. Valiku pakuvad mitmed allikad, siinjuures soovitage G.-E. Kalbergi ja M. Pärtelpoja raamatut „Võtete varamu klassiõpetajale“, Tartu, Studium, 2012.

2. Soovitused lugemik-tööraamatuga töötamiseks

Lugemik-tööraamatu I osa

4. klassi lugemik-tööraamatu I osa on mõeldud esimese kooliveerandi lugemistundideks. Enamik tekste on koduloolise sisuga sügiselood. Materjali jagub umbes 20 tunniks, sest pikemate tekstide käsitlemiseks kulub kindlasti vähemalt kaks õppetundi. Õpetaja peab arvestama laste õpioskuste ja kõnearengu tasemega. Õpetajal tuleb valida, mis õppeülesandeid, mis järjekorras käsitleda ja mida juurde koostada. Nutikamatele õpilastele mõeldud ülesandeid (täheruut, ristsõna) ei pea kõik õpilased lahendama. Raamatutähis () viitab, et ülesande lahendamisel tuleb kindlasti kasutada teksti, st lugeda vastuseks lause(d) lugemispalast.

1. Tere, kool!

Leelo Tungla lühike luuletus „Tere, kool!“ on jõukohane päheõppimiseks. Selleks on vajalik ühises analüüsis leida olulised, st lugemisel rõhutatavad sõnad ja pausikohad tekstis. Päheõppimist võib alustada juba klassis. Luuletuse päheõppimise kõige efektiivsem tööviis on luuletuse kirjutamine tervikuna tahvlile (kuvamine ekraanile). Pärast mõnekordset lugemist kustutab õpetaja sealt sõnu järkjärgult maha. Lapsed täiendavad lünklikku teksti suuliselt, vajadusel tööraamatut appi võttes. Sõnade kustutamist tuleks alustada lihtsamini meelde jäävate sõnade, sõnaühendi täiendsõnade või teise riimuva sõna „kaotamisest“. Lõpuks võiks tahvlile (ekraanile) alles jääda vaid kõige olulisemad (nt salmi või rea esimesed) sõnad. Heaks mälutoeks on kustutatud sõna asemele kriipsu tõmbamine, sõnatüve kustutamine, kuid muutevormi lõpu säilitamine, pärisnime suure algustähe kirjutamine kriipsu peale vms.

Luuletuse „Tere, kool!“ käsitlemisel leitakse, kuidas luuletaja on väljendanud koolialguse mõtteid (ül 1) ja võrreldakse, mis muutused on toimunud suve jooksul koolimajas (*remonditud, uus mööbel, ...*), lastega (*sirgunud, päevitunud, puhanud, ...*). Luuletust on võimalik mitmel moel ümber sõnastada. Tööraamatus on selleks kasutatud deformeeritud lauseid (ül 3). Lausete kirjutamine annab võimaluse meenutada suvega ununenud suure algustähe reeglit.

2. Üksi kooli

Kooliaasta alguses on mõttekas meelde tuletada esmaseid liiklusreegleid, selleks annab võimaluse lugemistekst „Üksi kooli“. Paremaks mõistmiseks on tarvis lisaks õpiku piltidele kasutada liikluskasvatuseks mõeldud õppevahendeid – trükiseid (näiteks [R. Rom](#), [U. Sellenberg](#) „Liik-

lusaabits“ Tallinn, 2000), töölehti maanteeameti kodulehelt <http://www.mnt.ee/?id=15200>, videoklippe <http://www.liiklus.ee/ee-17>.

Lugemisteksti juurde kuuluvad ülesanded on mõeldud tekstis orienteerumiseks (ül 1, 2, 4) ja arutelu püstitamiseks (ül 4, 6, 7). Meelde tuletatakse lausete muutmise võimalusi, näiteks kolmandas ülesandes moodustatakse kahest lihtlausest üks liitlause, abiks on antud lause algus ja sobiv sidend. Analoogseid liiklussituatsioone (ül 4, 5) tuleks leida ja kirjeldada ka kooli ümbrusest ja arutleda, kuidas erinevates olukordades käituda (maantee või tänava ületamine, bussi ootamine jms). Lugemisteksti on võimalik käsitleda ka kui venna ja õe vahelist kahekõnet, pöörates tähelepanu ütluse eesmärkidele (õpetas, seletas, arvas, sai aru). Enne osalistega lugemist markeerida/märkida tegelaste ütlused eri värvi pliiatsitega. Maanteeameti kodulehel <http://www.mnt.ee/?id=15200> on rida soovitusi, mida ainetundides kasutada, näiteks sobivad LÕ-taseme eesti keele tundidesse järgmised töövõtted:

- liiklusreeglite lause alguse ja lõpu ühendamine,
- õpetaja poolt koostatud ristsõna lahendamine,
- liiklusaabitsa lugemine, ülesannete täitmine,
- liiklustekstides sisuliste vigade parandamine (helkur, esmaabi jne),
- liiklusalase teksti (lausete), milles on õiged ja valed väited, lugemine ja analüüs.

3. Kolm sõpra

Erika Esopi luuletus „Kolm sõpra“ jätkab liikluskasvatuse teemat ja tuletab suvepuhkuselt naasnud lastele meelde valgusfoori vajalikkust linnas liigeldes. Selleks on mitmeid korduvaid sisulisi ülesanded (ül 2, 3, 4). Teksti analüüsitakse sellest aspektist, kuidas luuletaja kasutab lastele muinasjuttudest tuttavat võtet – isikustamist (*tuli ütleb, keelab, annab nõu, ...*). On võimalus võrrelda, kuidas väljendab omi mõtteid luuletaja ja kuidas sama mõtet saab teisiti öelda (ül 1, 2). Ülesandes 5 on kujutatud piltidel kolme liiklussituatsiooni, piltide juurde on lisatud lünk-laused koos abistavate küsimustega. Ülesannet võib teha nii kirjalikult (sõnalüngad täita) kui ka suuliselt. Mõlemal juhul tuleb jutuke, laste kogemustele toetudes, suuliselt lõpetada (*Mis võis juhtuda?*), jutustamine võib jaotuda kolme lapse vahel.

Kuna paljud õpilased ei ela linnas, võib selle teema puhul arendada ka fantaasiavestlust ja arutleda, kas ja kuhu oleks valgusfoori vaja kodukohas.

4. Missugune päev on täna?

Tuntud muinasjuttu on käesoleva tööraamatu tarbeks lühendatud ja keeleliselt lihtsustatud. Lugemispala on jaotatud kaheks lõiguks, teksti analüüs toimub pärast lõikude lugemist ja hinnang tegelastele antakse pärast tervikanalüüsi. Esmakordsel lugemisel loeb õpetaja kogu teksti ilmekalt ette ja esitab mõned sisutaastavad küsimused tegelaste ning tegevuse aja kohta. Seejärel loevad õpilased lõigu ja vastavad teksti abil küsimustele. Esimese lõigu analüüsiks on ette antud vastuse saamiseks vajalike lausete arv (ül 1), teisest lõigust tuleb õpilastel lugeda tekstilaused ja märkida küsimuse lõpus oleva ringi sisse vastav number (ül 4). Lõigu pealkirjastamiseks on antud valikuks kolm lauset (ül 3, 5), millest sobiv märgitakse X-ga. Lõikude pealkirjastamisel vajavad õpilased sobiva valiku tegemiseks õpetaja abi. Nii positiivset (sobiv) kui ka negatiivset (ei sobi) valikut tuleks kindlasti põhjendada.

Esimese lõigu lõpus olev sõnavaraline harjutus (ül 2) nõuab orienteerumist tekstis. Teksti kasutamist eeldab ka ülesanne 6, kus tuleb leida, kelle arvamust toodud laused väljendavad. Lause tähenduse mõistmine (ül 7) ja lause algusele sobiva lõpu leidmine (ül 8) toimub pärast kogu muinasjutu sisulist analüüsi, neist viimases tehakse kokkuvõtte kogu jutust (*Mille põhjal hinnati päeva?*). Et suunata lapsi arutlema ja ärgitada oma kogemuste põhjal vestlema, on lisatud Liisu ja Lauri arvamused (ül 9). Need on eeskujuks oma arvamuste esitamiseks ja järgnevaks aruteluks (*Mille järgi hindad oma päeva?*). Sellise töö juures tuleks lapsi julgustada, et nad oma arvamust ei varjaks, vaid avaldaks ka siis, kui see erineb teiste õpilaste arvamustest. Õpetaja ülesandeks jääb tolerantsuse kujundamine klassis, et lapsed hakkaksid sallivalt suhtuma iga-sugustesse erisustesse.

5. Jälle hakkab peale

Muinasjutu ainetel koostatud näidend on pärast lugemist ja analüüsi sobiv ilmeka lugemise harjutamiseks, enamuses klassides jõukohane ka lavastamiseks. Originaaltekstis olid peategelasteks hamstrid, need on asendatud lastele tuttavamate tegelaste – huntidega. Õpilastele on soovitatav tutvustada näidendi ülesehitust ja võrrelda seda eelmise lugemispalaga. Näidendi tekst on jaotatud kaheks osaks/pildiks (stseeniks). Õpetaja võib juhtida tähelepanu tegelaste ja tegevuse koha erinevustele kahes eri pildis ja võrrelda, mis muutused on toimunud. See annab hea võimaluse maalida „suulisi pilte“: lapsed kirjeldavad, kuidas nad kujutavad ette tegevuskohta ja missugustena tegelasi.

Töö tekstiga on suunatud lühivastuste andmisele mälu põhjal (ül 1, 3), osaliste ütluste leidmisele ja ilmeka lugemise harjutamisele (ül 2, 4). Jutu sisulist analüüsi ja allteksti leidmist toetavad laste Liisu ja Lauri ning õpilaste arutelu (ül 5). Nupukad saavad täheruudust otsida nimesid ja sobitada need vastava loomaga (ül 6).

6. Kastanimuna

Muinasjutu algvariandiga (1982. aasta eesti keele õpik) võrreldes on teksti kärbitud ja välja jäetud otsekõne. Kui on soovi, siis võib tegelaste kõne eraldi töölehena ilmeka lugemise harjutamiseks või dramatiseerimiseks lastele anda. Õpetajaraamatu lisa slaidiprogrammis *Kastan_1.osa* on illustreerivad pildid ja osaliste (*kastanimuna, hiir, konn, põrnikas*) ütlused.

Muinasjutu käsitlemist tuleks alustada õpilaste eelteadmiste aktiveerimisest. Võib arvata, et õpilased on näinud kastanipuud ning oskavad kirjeldada, missugused on kastanipuu lehed ja viljad. Eeldatavalt teavad lapsed, et kastani vili valmib sügisel ja okkalise koore sees olev muna pudeneb puult, koor puruneb ning kastanimuna veereb sealt välja. Võimaluse korral viia klassis läbi praktiline tegevus: kastanivilja lahtikoorimine, vaatlus, katsumine jms. Praktilise töö käigus täpsustatakse ja rikastatakse sõnavara, näiteks kasutab õpetaja kõnes omadussõnade sünonüüme või võrdlusi (*okkiline-ogaline; torkiv nagu siil, ...*).

Teksti analüüsi toetavad eri laadi ülesanded: lühivastused mälu põhjal (ül 1), vastuseks kolme lause leidmine ja lugemine (ül 2), peamõtteni jõutakse läbi arutluse (ül 3, 4). Jutustamist toetavad pildid ja sõnaühendid (ül 5).

7. Tamm ja puravik

Muinasjutu tegelaste kirjeldamist ja võrdlemist toetavad raamatu illustratsioonid ja lausete juurde lisatud skeem (ül 3). Selle ülesande eeskujul ja sõnade-piltide abil on võimalik lauseid moodustada. Siiski on tõenäoliselt vajalik õpetaja abi (lause alguste kirjutamine tahvlile vms). Kuna 4. klassi õpilastel on raske dialoogi sidusaks tekstiks muuta, asendab jutustamist tegelaste elu kirjeldamine erinevatel päevadel (ül 2). Muinasjutus sisalduvat dialoogi tuleb tekstis eristada (markeerida) ja harjutada ilmekat lugemist osalistega. Tegelastele hinnangu andmine ja muinasjutu peamõtte sõnastamine toimub vestluse käigus (ül 4, 5). Tegelaste käitumise hindamisel võiks arutleda, miks tamm ei käitunud arukalt, vaid hakkas kartma. Arvatavasti võiks puul olla viie sügise kogemus, ent seene eluiga pole kuigi pikk. Õpetaja abi on vajalik ka antud vanasõnade lahtiseletamisel. Soovitatav on vanasõnade juurde tuua konkreetseid, õpilaste jaoks mõistetavaid näited.

8. Seenemetsas

Luuletuse paremaks lugemiseks on eeltööna vajalikud sõnaühendite lugemise harjutused ja suuline sõnavaraline töö allajoonitud sõnadega. Pärast lugemist on sõnade asendamiseks kirjalik ülesanne (ül 3). Nagu luuletuse käsitlemisel tavaks, leitakse tekstist, kuidas luuletaja on omi mõtteid väljendanud (ül 1). Luuletuse hea rütm ja riim võimaldavad luuletuse päheõppimist,

selle tööga tuleb alustada klassis ja kirjutada luuletusest puuduvad riimsõnad (ül 4). Kujutuspilte sügisesest seenelkäigust aitab luua ja täpsustada õpetajaraamatu lisa slaidiprogramm [Seenemetsas_1.osa](#). Tundi sobib lõpetada vestlusega, milles lapsi suunatakse rääkima oma muljetest. Slaidiprogrammi [Kas tunned söögiseeni?](#) vaatamise järel saab sõnastada kokkuvõtte (ül 5).

9. Karujõmmi seenelkäik

Soovitav on tutvustada Raja Valmseni raamatut „Karujõmmi käpajäljed“ (Ajakirjade Kirjastus, 2010), samast kogumikust on õpetlikud lood ka tööraamatu 3. ja 4. osas. Tekst on koos piltide ja fotodega slaidiprogrammis [Karujõmmi seenelkäik_1.osa](#). Kui ei ole võimalik slide vaadata, siis tuleks õpetajal leida värvilisi illustratsioone/fotosid, et tutvustada loos kirjeldatud seeni. Tööraamatu illustratsioonidelt ei ole kahjuks võimalik saada seentest täpset ettekujutust.

Lugemispala on jaotatud kaheks lõiguks ja teksti analüüs toimub valiklugemise ülesannete abil (ül 1, 2, 3, 5). Otsekõne võimaldab harjutada ilmekat lugemist: esimeses lõigus on selleks Karujõmmi arutlus, teises lõigus lisanduvad karuema ja karuisa ütlused. Kahekõne lugemist võib harjutada ka ekraanilt. Kokkuvõtte tegemisel (ül 7) tuleks meenutada eelpool loetut luuletust ja kuulata õpilaste arvamusi. Teema lõpetuseks on tööraamatu kordavas osas lk 62 nuputamiseks labürint: kuke teekond kukeseene juurde.

10. Rändlinnud

Kersti Merilaasi samanimelisest pikemast luuletusest on käeolevas lugemikus mõned salmid, pikem luuletus on loetud lindile Karl Adra poolt: <https://arhiiv.err.ee/vaata/karl-adra-malestuseks>. Käesoleva luuletuse salme illustreerivad fotod on slaidiprogrammis [Rändlinnud.Sügis_1.osa](#). Slaidiprogrammist <http://www.slideboom.com/presentations/220467> saab vaadata Eestist talveks lahkvate rändlindude fotosid ja lugeda rändude sihtkohtadest.

Luuletuse käsitlemisel tuleb tekstist leida, kuidas luuletaja on kirjeldanud sügist (ül 1). Kirjelduse põhjal saavad õpilased aimata, mis kuu võiks olla, kui *hiline valgus eretab kollastel puudel*, rändlind *jälle peab jätma kodu* ning otsustada, mis meeolu tekib luuletuse kuulamisel (ül 3). Kui klassis on oskajaid lugejaid, võiks proovida vastavaid ridu ka sellise hääletooniga ette kanda. Eraldi tööloik on luuletaja poolt kasutatud väljendite ja võrdlustega (ül 2). Kokkuvõtteks võiks meelde tuletada, kes on Eestis ränd-, kes paigalinnud (ül 4). Õpetajal võiksid lindude värvipildid olla, et enne kirjutamist lindude nimetused (*hakk, kägu, rähn, vares, ööbik, tihane, pääsuke, varblane, kuldnokk, toonekurg*) meelde tuletada ja pildid rühmitada.

11. Teekond algab

Valge-toonekurg on meile kõikidele tuntud lind. Enne lugema asumist tuletavad lapsed meelde, missugune on lindude välimus ja kus nad on neid linde kohanud. Õpetaja võiks näidata fotosid ja lisada juurde mõned olulised faktid lindude rände kohta. Tasuks meelde tuletada, mida toonekured söövad (hiired, mutid, konnad, vihmaussid, sisalikud, maod) ja et toidunappus ning temperatuur sunnivad linde talveks lõunamaale rändama. Valge-toonekured talvituvad Aafrikas, äralendu alustatakse augusti lõpus või septembri alguses ja tagasi ootame neid aprillis. Ühe päeva jooksul võivad toonekured lennata kuni 200-kilomeetrise vahemaa. Rändamise kohta on teada, et linnud väldivad lahtist merd ja seetõttu kulgeb nende tee üle Türgi. 4. klassis ei ole kaardiõpetust ainekavas, kuid õpetaja võiks teekonna pikkust kaardil näidata.

Oluline on teada, et toonekurepojad saavutavad lennuvõime alles juuli lõpus–augusti alguses ja juba augusti lõpus on nad valmis äralennuks. Loetava pala sisu annab hea võimaluse lõimida lugemine ja loodusõpetus. Loodusteadlastel on mitmeid erinevaid arusaamu ja vaatlustulemusi, mis on vastuolus tekstis tooduga. On arvamusi, et kureparv ei ole kolmnurkne, et valdav osa noorlindudest lahkub varem, et hoopis isalinnud lahkuvad enne ja saabuvad ka teistest varem jne. Mingi pildi kurgede elust annab Val Rajasaar, tutvustades oma kodu juures paiknenud pesaelanike suvist elu-olu: <http://etv.err.ee/index.php?05592787&video=9627#.UzUpqfmSx1o>. Soovitame käesolevat lugemispala käsitleda kui muinasjuttu, iseloomulikke näiteid on tekstis küllaldaselt.

Lugemispala käsitus on traditsiooniline: küsimustele vastamine teksti abil (ül 1, 4), sõnade asendamine ja leidmine tekstist (ül 3, 6), töö otsekõnega (ül 2, 5). Läbi vana kure seletuste ja õpetussõnade (ül 2, 5) jõutakse pala kokkuvõtteeni (ül 8, 9) ning peamõtte sõnastamiseni (*ka inimlapsed peavad vanemate sõna kuulama ja õppima käituma uudsetes olukordades ning oskama kaaslastega arvestada*). Lisaks vana kure elulistele õpetussõnadele tuleks laste tähelepanu suunata ka sellele, kuidas käituvad inimesed uudsetes situatsioonides (*on ärevuses, kärsitud, võivad teha valesid järeldusi ja otsuseid*).

12. Sügis

Sügislüuletuse jälgimiseks sobiva meeleolu loomiseks võiks kuulata muusikapala või vaadata slaidiprogrammi [Rändlinnud.Sügis_1.osa](#) hilissügisest. Pärast õpetaja poolt ettelõetud lüuletuse kuulamist leiavad õpilased, kuidas lüuletaja on sügisemeeleolu kirjeldanud (ül 1) ja täiendavad teksti abil lauseid (ül 2), lõpptulemuseks on lüuletuse kokkuvõtlik ümberjutustus, mis tervikuna ka ette loetakse. Enne järgmise ülesande juurde asumist tuletatakse meelde eelmist „Rändlinnud“ (lk 31) ja võrreldakse piltide ning tekstide abil, mis muutused on toimunud looduses (ül 3). Kokkuvõtte võib vormistada teabekaardi või tabelina.

	Kuldne sügis SEPTEMBER	Hilissügis OKTOOBER
PÄIKE		
TUUL		
VIHM		
LINNUD		
LAPSED		
.....		

Saadud tabelit ja sõnaühendeid (ül 3) saab kasutada jutustama/kirjeldama õpetamisel.

13. Mõru kook

Mõlemat Eno Raua õpetliku sisuga juttu ("Mõru kook", "Õunte jagamine") on käesoleva tööraamatu tarbeks keeleliselt jõukohastatud ja lisatud täiendavat teavet (mõlemad koogid olid kreemi-koogid, üks neist oli maasikaga jms). Teksti lugemisele eelneb keerulisemate sõnade lugemine ja sõnavaratöö. Jutt on jaotatud kaheks lõiguks ja lõikude analüüs järgib väljakujunenud malli: küsimustele vastamine (ül 1, 5) ja lõikude pealkirjastamine (ül 2, 6) õpetaja abiga. Lugemispala pakub mitmeid võimalusi sõnavara laiendamiseks ja aktiveerimiseks. Teksti juures on harjutused sobivate omadussõnade leidmiseks ja kasutamiseks (ül 3, 4) ning eri sõnaliikide (*maitse, maitsuma, maitsev*) sobitamiseks lausetesse (ül 8). Teksti analüüsil tuleb pöörata tähelepanu tüdrukute tunnetele (uudishimu, solvumine, häbenemine, ...), nende käitumisele ja kõnele (ül 7). Jutu peamõtteni jõutakse läbi arutluse (ül 7, 9), mille võivad algatada ka lapsed (vt lk 16 Liisu ja Lauri näide), sel juhul tuleks õpetajal vestluse algus lastele ette anda ja edasi saavad kõik oma mõtteid avaldada.

14. Õunte jagamine

Selle jutu õpetuslik iva ja tegelased (õed Reet ja Tiia ning nende ema) on samad, mis eelmises loos. Lugemispala on lühem, selles on rohkem otsekõnet ning see on lõikudeks jaotamata. Küsimused (ül 1) hõlmavad kogu teksti. Ka selles loos tuleb arutluse alla kahe tüdruku käitumine ja tegevus õunte jagamisel (ül 2). Loos on palju allteksti (*miks ema ei andnud korraga kolme õuna, mida ta tahtis õpetada, miks ei sekkunud jaotamisele jms*). Allteksti mõtestamisel ja peamõtte sõnastamisel on abiks aruteluküsimused (ül 2, 5). Kahe loo põhjal saab hinnata Reeda ja Tiia käitumist (ül 7) ja arutleda sarnaste juhtumite üle (ül 8).

15. Palk vale eest

Vana aabitsajuttu on sisuliselt ja keeleliselt kaasajastatud (nt euro), situatsioon ja tegelased on jäänud samaks. Jutt on jaotatud kaheks lõiguks, analüüs toimub lõikude haaval: küsimustele vastamine (ül 1, 4) ja lõikudele pealkirja valik (ül 3, 5). Arutelu käigus (ül 6) leitakse pala idee ja antakse soovitusi Mardi-nimelisele poisile, kuidas tuleb raha hoida. Rõhutada, et Tiiu käitumine ei olnud pahatahtlik, vaid tal oli siiras soov aidata vennal rohkem raha saada ja ehk seeläbi saada ka endale mõni meeldima hakanud läikiv münt. Jutustamisel on abiks tegevuste järjestus (ül 7) ja sõnaühendid (ül 8, 9). Antud skeem toetab jutustamist dialoogi kasutamata, sest 4. klassi õpilased ei ole ilma abita suutelised ise sidusat teksti koostama. Jutustamist võib jaotada kahe õpilase vahel (*räägi, kuidas Mart rahast ilma jäi, mis õppetunni andis Tiiu vennale*). Palale võib mõelda ka järje: mida Mart sellest loost õppis ja kuidas/kus poiss nüüd oma raha hoiab. Jutu kokkuvõtteks on Liisu ja Lauri vestlus valetamise teemal (ül 10), milles õpilased saavad kaasa arutleda ning oma arvamust avaldada (ül 11). Teemat sobib lõpetama töö lastele tundud vanasõnaga, näiteks selle täiendamine: *Valel on (missugused?) jalad*, deformeeritud lause taastamine: *lühikesed, on, valel, jalad* vms.

16. Sõnakuulmatus

Peetri ja mesilaste loos on sisuliselt kolm stseeni: poisid jalutavad aias, Peeter ärritab mesilasi, poiss saab karistuse. Kuna lõigud on väga lühikesed, on tekst jäetud liigendamata, kuid analüüs toimub lõikude haaval (ül 1–10). Tuntud töövõtted on küsimustele vastamine teksti abil (ül 1, 5, 8), arutlus poiste käitumise üle ja puuduva teabe tuletamine (ül 2, 5) ning lõikudele sobiva pealkirja valimine (ül 4, 7, 10). Uue töövõttena tuleb leida ja joonida tekstis olulised sõnad (ül 3, 6, 9), mis on abiks tekstilähedasel jutustamisel (ül 14). Lisaks sõnade leidmisele ja joonimisele on vaja antud sõnaühendiga lauset ka lugeda. Kokkuvõtte tegemisel arutletakse selle üle, mis põhjustas äparduse ja kuidas Peeter võis nii rumal olla (ül 12, 13). Kindlasti tuleb ära kuulata laste arvamused, mitte ainult järgida etteantud väiteid. Arutleda võiks, kuidas mesilase nõelamise puhul toimida, eriti siis, kui on teada, et inimene võib mesilasmürgi suhtes allergiline olla. Enne jutustama asumist on soovitatav jutustamiseks olulised sõnad ja sõnaühendid alla joonida ning neid lauseid lugeda. Jutustamisel on toeks ka pildid (ül 14).

Lugemistundi saab seostada keeleõpetusliku tööga. Tööjuhendi, mis teemat antud lugemispa-laga saab harjutada/kinnistada, valib õpetaja. Mõne jutu puhul on võimalus korrata tegusõna kasutamist, täishäälikute pikkuse leidmist, sõnade ühildumist jms. Alljärgnevalt toodud näide annab mitu võimalust: algvormis antud sõnade ühildumine lausesse, lausete järjestamine vastavalt tegevuse toimumisele (selleks on iga lause ette lisatud □). Nuputajatele võiks soovitada lausest puudunud sõnade sobitamist ristsõnasse vastavalt järjekorranumbrile.

- 1. Mesilased (*mida tegid?*) ... tarust välja. (lendasid)
- 2. Peeter (*mida tegi?*) ... kepiga vastu mesipuud. (põrutama)
- 3. Poisid (*mida tegid?*) ... aias. (kõndima)
- 4. Peeter ja (*kes?*) ... tulid aeda. (Toomas)
- 5. Peeter (*mida tegi?*) ... mööda aeda. (jooksma)
- 6. Aednik ei lubanud (*mida?*) ... puutuda. (mesipuu)
- 7. Poisid jõudsid mesilaste (*mille?*) ... juurde. (taru)
- 8. (*Kes?*) ... lendasid suures parves poisile kallale. (mesilane)
- 9. (*Kes?*) ... tahtis vastu taru koputada. (Peeter)
- 10. Aednik ju (*mida tegi?*) ... mesilasi puutuda. (keelama)
- 11. Peeter (*mida tegi?*) ... kätega, et mesilasi hirmutada. (vehkima)
- 12. (*Kes?*) ... lubas aias jalutada. (aednik)

1.		6.						12.			
l			4.		m		8.		11.	a	
e			T	5.	e	7.	m		v	e	
n		3.	o	j	s	t	e	9.	k	e	d
d	2.	k	o	o	i	a	s	P	e	h	n
a	p	õ	m	o	p	r	i	e	e	k	i
s	õ	n	a	k	u	u	l	e	l	i	k
i	r	d	s	s	i	d	a	t	a	s	
d	u	i		i	d	e	s	e	s		
	t	s		s			e	r			
	a	i					d				
	s	d									

Vasakult paremale: Toomas oli

Tööraamatu lõpus on kordavad ülesanded, mille lahendamiseks on soovitatav kasutada sisukorra abi (ül 1, 2, 3).

Lugemik-tööraamatu II osa

Lugemik-tööraamatu II osas on enamjaolt koduloolised tekstid isadepäevast näärideni. Teine õppeveerand on lühike ja tekstide arv väike (15). Mõeldud on asjaolule, et enne jõule on vaja selgeks õppida peol või klassiõhtul ettekandmisele tulevad lood, mille käsitlemiseks võib kasutada lugemistunde, samuti on mitmed tekstid pikemad (*Sõnakuulmatu hundikutsikas*, *Võlusõna*, *Talvel metsas*, *Tipi ja Täpi lumemasin*) ning tööks nendega võib kuluda rohkem kui kaks õppetundi.

1. Sõnakuulmatu hundikutsikas

Muinasjutt jätkab esimese tööraamatu sõnakuulmatuse teemat ja eelnevalt oleks otstarbekas meelde tuletada esimese tööraamatu viimast lugu „Sõnakuulmatus“ ning selle õpetuslikku sõnumit. Muinasjutu aluseks on 1970. aastal ilmunud samanimelise raamatu tekst, mida on keeliseliselt jõukohastatud. Käsitlemiseks koostatud tööülesanded toetavad teksti mõistmist ja tekstiloomet. Lisaks tööraamatu tekstile on õpilastel võimalik lugeda juttu ka arvutist või ekraanilt, sest õpetajaraamatu lisas on illustreeritud slaidiprogramm [Sõnakuulmatu hundikutsikas_2.osa](#).

Muinasjutt on jaotatud kahte ossa, mõlemas on omakorda kaks lõiku. Kuna loos on palju tege- lasi, on ülesannetes pööratud tähelepanu loomade tegevustele ja vastavate sõnade leidmisele tekstist (I osa ül 2, II osa ül 2, 6). Lisaks sõnavaraharjutusele (II osa ül 2), on mõned keeleõpetus- likku laadi ülesanded: nimisõna käändevormide kasutamine ja sobitamine lausesse (I osa ül 2, 5). Lugemik-tööraamatu 1. osa viimase lugemispala uus töövõte: oluliste sõnaühendite leidmine tekstist, on kasutusel ka selle muinasjutu keelendite analüüsil. Pärast lõigu lugemist leitakse ja joonitakse/markeeritakse olulised sõnad (I osa ül 3, 6; II osa ül 4) ja loetakse tekstist vastavad laused. Sõnaühendid on abiks tekstilähedasel jutustamisel (I osa ül 8, II osa ül 7). Kuna teise osa teine lõik on otsekõnerohke ning 4. klassi õpilased ei suuda iseseisvalt seda kaudseks muuta, on jutustamine asendatud kahekõne ilmeka lugemisega (ül 8). Loo idee üle arutlevad õpilased küsimuste abil ja seda mõlema osa lõpus (I osa ül 7; II osa ül 9), kokkuvõtte ja peamõtte sõnas- tatakse muinasjutu lõpus (ül 9). Et muinasjutus käsitletud teemat siduda laste endi tegevusega, on loo lõpus kirjeldatud üht situatsiooni Triinust ja tema vennast. Kuna lugu on jäetud lõpeta- mata, tuleb ühise arutelu käigus leida võimalusi sellise olukorra lahendamiseks (ül 11, 12).

2. Kuldsed käed

Lugemispala on mõeldud käsitlemiseks seoses isadepäevaga ning peaks aitama aru saada sõnaühendi *kuldsed käed* tähendusest (ül 2, 3, 4, 5). Soovi korral saab vaadata slaidiprogrammist [Kuldsed käed_2.osa](#) fotosid kätest ja nuputada, mis tööd mehed teevad ning kõrvutada lugemispalast saadud teabega (*laste vanaisa hoidis lapsi, remontis, ehitas, õmbles*).

Isadest rääkimine võib õpilastele olla õrn teema. Õpetaja peaks teadma oma klassi õpilaste kodust olukorda ning otsustama, kui põhjalikult teemat käsitleda. Sobiv on keskenduda vanaisade tegevustele: *Mida minu vanaisa oskab?, Mida on vanaisa mulle õpetanud?*

Isadepäeva kohta on internetis üsna vähe teavet. Kui sellest tähtpäevast lastele rääkida, siis olulisem teave on:

- *isadepäeva mõte on süvendada isade ja laste vahelisi häid ja asjalikke suhteid,*
- *isadepäev on perepüha ja selle tähistamise viisi otsustab iga pere ise,*
- *Eestisse tuli selle päeva tähistamise komme Soomest,*
- *esmakordselt tähistati Eestis isadepäeva 1988. aastal,*
- *Eesti Naisliit annab alates 1998. aastast igal isadepäeval Aasta isa tiitli ühele tublile Eesti isale.*

Kindlasti tasub lugeda ka artikleid selle aasta tiitli saanud isast.

Kui koolis tähistatakse isadepäeva, sobib lugeda/käsitleda alljärgnevat Heljo Männi luuletust (haakub lugemispala teemaga).

*Isa ei veeri
Isa ajab habet,
isa mängib kabet,
ühtki tööd ei veeri,
seina tapetseerib,
aknaid-uksi värvib,
hekitara kärbib,
kastab aeda, niidab,
lapse laulu kiidab.
Tõstab lapse õhku,
möödab rõõmurõhku.*

Joonitud read vajavad seejuures kindlasti põhjalikumat analüüsi: joonimata ridades kirjeldatakse otseseid tegevusi, joonitud kahes reas sisaldub aga metafoorne tähendus.

3. Mardipäev

Tunni sissejuhatavas osas on õpetajal võimalus toetuda laste teadmistele ja kogemustele, kuna mardi- ja kadripäev on tuntud tähtpäevad (ül 4, 5). Peamiselt teatakse küll sanditamise kommet, kuid vähem seda, mida mardisandid külas olles rääkisid ja tegid. Selle teema puhul on võimalik õpetada vanu mardikombeid ja muusikatunnis õppida selgeks mardi(kadri)laul. Siinjuures on abiks eesti rahvakalendri tähtpäevade andmebaas: <http://www.folklore.ee/Berta/tahtpaev-mardipaev.php>, kust on lisaks teabele võimalik kuulata ka eri kihelkondade mardi- ja kadri viise.

Lugemispalaks on teabetekst, mis ei sobi jutustamiseks, kuid õpilased saavad teabekaardi abil (ül 3) mardikombeid kirjeldada. Jutustamise võib jaotada kolme õpilase vahel: mardisantide välimus, nende tegevus ja marditoidud. Neist viimast teemat ei ole lugemistekstis käsitletud. Töö teabetekstiga eeldab orienteerumist ja vastuste leidmist tekstist (ül 1, 2, 5) ning õpetaja ei tohiks rahulduda vastusega mälu põhjal. Lisaks mardikommetele tuleks rääkida sarnaste kommetega kadripäevast ja selleks võib kuluda terve tund. Lisateavet kadripäevast saab rahvakalendri tähtpäevade andmebaasist *Berta*. Vestluses saab võrrelda mardi- ja kadrisantide välimuse ja kommete erisusi ning sarnasusi, koostada analoogne teabekaart, mida saab laste joonistuste või väljalõigatud piltidega illustreerida. Kuuendas ülesandes tuleb tekstis olnud mardilaul muuta kadrilauluks. Kui ülesanne osutub raskeks, on soovitatav kirjutada mardilaul tahvlile ja sealt *mart*, *mardi* maha kustuda ning vastavalt *kadri* asemele kirjutada, pärast seda täita lüngad tööraamatus.

4. Metsakingid

Vaike Väljaotsa luuletust võib õppida ilmekalt lugema, kuid seda saab ka dramatiseerida või kahekõnena lugeda (ül 4). Tähelepanu tuleb pöörata luuletaja poolt kasutatud väljenditele, mis on tekstis alla joonitud ja lugemise eelharjutusena teksti alguses esitatud. Vestluses on sobiv meelde tuletada sügiskuude nimetused ja seda, millal saab luuletuses nimetatud metsaande korjata (*kuude nimetuste kinnistamine*). Arutleda tasuks selle üle, mis antud luuletuses on muinasjutulist, mis tõsielulist. Süžeelist luuletust on võimalik ümber sõnastada (ül 2, 3) ja saadud jutustusi lugeda, tublimad lapsed on selle põhjal võimelised ka jutustama (*Lapsed otsivad sügisande. Metsaema lohutab lapsi*).

5. Jänese sügis

Kahe lugemispala ("Jänese sügis", "Siili sügis") illustreerimiseks olevad joonispildid ei anna selget pilti jänese värvuse muutusest ega sügisest metsast, seega on vaja näidata sobivaid

värvifotosid või slaidiprogrammi *Jänese ja siili sügis_2.osa*. Fotodele juurde lisatud laused tuleb tekstist üles otsida ja lugeda.

Lugemispala on jaotatud kolmeks lõiguks ja valikuks on antud lõikude pealkirjad (ül 4). Teksti analüüs toimub lõikude kaupa (ül 1, 2, 3), kokkuvõtte kogu teksti ulatuses (ül 7, 8). Tähelepanu on pööratud tekstis kasutatud metafoorsete väljendite *süda saapasääres* ja *valged püksid jalas* mõistmisele (ül 5). Aruteluks on antud valikuks mitmeid situatsioone, millele on õpilastel võimalik lisada omapoolseid näiteid. Lisatud on ülesanne kahe lause muutmiseks põhjuslauseks, lauseosi siduvaks sõnaks on *sest* (ül 6). Kokkuvõtte tegemisel, jänese elu kirjeldamisel, tuleb selgelt eristada, mis hirmutab jänest ja kes on tema vaenlased. Kogemuste põhjal võib öelda, et antud lugemispala puhul nimetavad LÕ taseme õpilased jänese vaenlastena ka öökulli ja konna. Tublimad õpilased suudavad õpetaja abiga lahendada ristsõna (*argpüks*).

6. Siili sügis

Tekst koosneb kolmest lühikesest lõigust, mille juurde saab sobitada pealkirjad (ül 4). Esimeses lõigus võib joonida/markeerida siili toitude nimetused, siis on lihtsam ülearuseid sõnu teabe-kaardilt maha tõmmata (ül 1). Lisaülesandes (ül 6) tuleb tähesegadikust leida siili toitude nimetused, kontrollarvud nootel näitavad, et ülalt alla saab 3 ja vasakult paremale lugedes 7 nime-tust. Lisaks tekstis nimetatud siili sügisestele toiduprobleemidele, on esimese lõigu kokkuvõttes lisateave, et sügisel, kui toitu veel külluses, koguvad siilid naha alla paksu rasvakihi, mis võimaldab neil talve üle elada. Teise lõigu kohta esitatud küsimustele saab vastata ühe lausega (ül 2) ja kolmanda lõigu kokkuvõtteks on lünkade täitmine teksti abil (ül 3). Jutustamise teemaks on siili ettevalmistused talveks (ül 5), abiks on pildi juurde lisatud tugisõnad.

Kahe lugemispala põhjal saab teha kokkuvõtte (ül 7), selleks meenutada loetu põhjal siili ja jänese sügisesi toimetamisi ning vaadata slaidiesitlust.

7. Võlusõna

V. Ossejeva kirjutatud ja tööraamatu autori poolt kohandatud jutustus on jaotatud kahte ossa. Tekst sisaldab palju otsekõnet ja situatsioon võimaldab ilmeka lugemise harjutamist. Mõlema osa eel on ilmeka lugemise eelharjutused, tähelepanu tuleb juhtida hüüd- ja küsilause ees olevatele märkidele, st enne lause lugema asumist on teave, mis intonatsiooni kasutada. Lugemist matkitakse/harjutatakse õpetaja eeskuju järgides.

Esimene pool on lõikudeks jaotamata ja analüüs toimub kogu teksti ulatuses. Küsimustele vastamisel (ül 1) juhitakse tähelepanu tegelaste emotsioonidele ja värvitakse/märgistakse 2. ja 7. küsimuse lõpul olev sobiv emotikon (☺ või ☹). Kolmandas ülesandes valivad õpilased mõlema tegelase iseloomustamiseks sobivad omadussõnad ning moodustavad lauseid, vajadusel võib õpetaja lause algused tahvlile kirjutada. Tekstist leitakse ja analüüsitakse tegelaste ütlused ja teadvustatakse nende eesmärgid (ül 2). Peetri käitumise ja rääkimise üle arutletakse (ül 4) ja leitakse, mis võis põhjustada pahura tuju ning kas see oli õigustatud. Kahekõne lugemiseks on osaliste ütlused tekstist eraldi välja toodud (ül 5), kuid repliigi ette punktiirile tuleb kirjutada tegelase nimi.

Teine osa on jaotatud kolmeks lõiguks. Lõikude pealkirjadeks on ette antud lause algus, lõpp tuleb ise juurde mõelda ja kirjutada (ül 2, 5, 8). Uus töövõte vajab õpetaja juhendamist, selleks võib olla laste poolt pakutu tahvlile kirjutamine ja sealt sobiva valimine. Esimese ja teise lõigu analüüsil on soovitatav tegelaste ütlused eri värvi pliiatsitega joonida/markeerida (ül 3, 6). Kolmanda lõigu otsekõne on välja toodud (ül 9), otsekõne ette tuleb kirjutada repliigi ütleja nimi ja harjutada kogu teksti kahekõnede ilmekat lugemist. Tähelepanu tuleb pöörata Peetri käitumise ja rääkimise muutustele võrreldes esimese osaga ning kõnelemist märkivate väljendite kasutamisele (ül 11). Vestluse tulemusena sõnastatakse peamõte (ül 10).

8. Palumine ja tänamine

Süžeebildid on eelmise teema, viisakas palumine ja tänamine, kinnistamiseks. Esimeses situatsioonis on antud osaliste ütlused, teistes tuleb õpilastel sõnalüngad täita, mõlemal juhul lisada suuliselt juurde saatelaused, näiteks *Anni tuli jäätist ostma, ta ütles müüjale:...* Piltide abil saab harjutada jutustamist, selleks teeb õpetaja sissejuhatuse so kirjeldab lastele tuttavat olukorda, näiteks *Pärast lõunasööki koristab Anni laua ja pesi nõud puhtaks. Ema kiitis tüdrit ja andis jäätise ostmiseks raha. Anni tõttas kioskisse. Ta astus müüja juurde ja ütles: „Tere! Palun mulle üks jäätis!“* Kahekõne lugemiseks võib valida osalised ja harjutada sobiva hääletooni valikut. Soovitatav on kinnistada õpitud viisakusväljendeid teistes lastele tuttavates situatsioonides (*õpiku laenamine, abi küsimine, vabandamine* jt).

9. Tipi ja Täpi lumemasin

Võimalusel tuleks õpetajal lastele tutvustada Uno Leiese raamatut „Tipp ja Täpp“ ning sealt mõni katkend ette lugeda (*Kes on nukulapsed Tipp ja Täpp? Miks on nendel niisugused nimed?*).

Tööraamatus olev lugemispala on jaotatud kahte ossa ja mõlemad osad on pealkirjastatud. Esimeses osas „Tipp ja Täpp ehitavad lumemasina“ on kaks lõiku, millele tuleb kolme pakutud lause hulgast pealkiri valida (ül 3, 8). Esimese lõigu küsimustele leitakse vastuseks üks lause (ül 1), kuid teise lõigu puhul õpilased otsustavad, mitu lauset vastuse saamiseks lugesid (ül 5). Uus töövõte on kolmest lihtlausest ühe liitlause moodustamine (ül 10). Kuna see on 5. klassi keeleõpetuse teema, võib siin vaja minna õpetaja abi. Ka teabekaardi koostamine (ül 7) ei pruugi olla kõikidele jõukohane, seega tuleb eelnevalt tekstist leida, mis asju vajati masina ehitamiseks ja sõnad tekstis joonida (ül 6). Õpilastel on valikuvõimalus, kas teabekaardile kirjutada sõnad või joonistada esemete kujutised. Mõlemas lõigus tuleb joonida olulised sõnaühendid (ül 4, 9) ja lugeda vastavad tekstilauseid. Jutustamisel on abiks allajoonitud sõnad (ül 11) ja seda võib jaotada kahe õpilase vahel (1. ja 2. lõik).

Jutustuse teine osa „Lumemasin hakkab tööle!“ on jagatud kaheks lõiguks, kasutatud on samu töövõtteid, mis eelmise osa puhul: küsimustele vastamine, lõigu pealkirjastamine, oluliste sõnade joonimine ja nende abil jutustamine. Rohkem tähelepanu tuleb pöörata tekstist lumesaju kirjelduse leidmisele ja lausete täiendamisele teksti abil (ül 2). Lugemispalast tehakse kokkuvõte ja otsustatakse, mis antud loos oli muinasjutulist, mis tõsielulist (ül 10).

10. Talvel metsas

Internetimaterjalide põhjal koostatud teabetekstis kirjeldatakse talvel ringiliikuvate metsloomade elu ja toiduotsinguid. Enne lugema asumist võiks meenutada lugusid „Jänese sügis“ ja „Siili sügis“. Käesoleva lugemispala juurde kuuluvast slaidiprogrammist [Talvel metsas_2.osa](#) saab värvifotodelt näha, missugune on loomade tarvekarv, märksõnad piltide juures toetavad teksti mõistmist ja loomade eluviisi kirjeldamist. Soovitav on vaadata slaidi ja lugeda tekstist vastavad laused. Lisaks tekstis kirjeldatud loomadele, on slaididel teavet veel ilvese ja metssea talvise olu-olu kohta ning esitluse lõpetavad piltmõistatused (riskülikud avanuvad hiireklõpsul).

Lugemispala on jaotatud kahte ossa ja mõlemas kirjeldatakse kolme looma. Teabetekstide käsitlemisel on oluline orienteerumine tekstis ja tööülesanded, kus on vaja tekstist lauseid leida (ül 1), otsida või asendada sõnu (ül 2). Teksti mõistmist toetavad pildid ja tööd mitmekesistavad nuputamisülesanded (I osa ül 3; II osa ül 5, 6). Täheruudu ülesande 6 B täitmisel tuleb kirjutada esimesest reast värvilised tähed vasakult paremale ja jätkata neljandast reast (INIMENE). Teabeteksti kokkuvõte on esitatud tabelina (II osa ül 3), mida tuleb loetu abil täiendada. Tabelisse kirjutatakse juurde vajalikke sõnu ja sõnaühendeid ning moodustakse nende abil lauseid (suuline töö). Õpilased valivad ühe looma ja kasutavad täidetud tabelit jutustamisel (II osa ül 4), lapsele

võib abi olla ekraanile kuvatud slaididest. Tühja kasti on võimalik joonistada pilt või kleepida sobiv väljalõige.

11. Väike Ats ootab jõule

Jutustus annab võimaluse aasta lõpus meelde tuletada/nimetada möödunud kalendrikuid, tutvustada erinevas kujunduses kalendreid ja tegeleda aja mõõtmisega. Kuna sellist (päeva) kalendrit nagu Atsi isal, kasutakse tänapäeval üsna vähe, tuleks abina kasutada tööraamatu illustatsioone ja võrrelda teisi kättesaadavaid kalendreid omavahel (lk 73). Orienteerumiseks kalendaariumis tuleks koostada ülesanded, mida seostada teiste ainevaldkondadega, näiteks matemaatika, inimese- ja loodusõpetusega. Õpetaja poolt koostatud tööülesandeid on võimalik kasutada 3. osas tekstide „Tihane ja kalender“ ja „Kaksteist sõpra“ käsitlemisel. Hea oleks tutvustada õpilastele ka aja planeerimise vajalikkust ja tänapäevaseid võimalusi.

Lugu väikese Atsi jõuluootusest on jaotatud kahte ossa, milles on omakorda kaks lõiku. Osadel pealkirjad puuduvad, kuid õpetaja võib koos lastega need sõnastada. Lõikude pealkirjadeks on pakutud valik kolmest lausest (I osa ül 3, 7; II osa ül 3, 6). Esimeses osas vastatakse sisutaastavatele küsimustele lühidalt, vastuste õigust tasuks üle kontrollida teksti abil (ül 1). Esimese ja teise osa teise lõigu lõpus olevad küsimused nõuavad lisaks vastuse lugemisele otsustamist, mitu lauset vastuseks loeti (I osa ül 4; II osa ül 5). Teise osa esimese lõigu lõpus olevad küsimused (ül 1) on pisut erilaadsed, on kasutatud hargmikku (*Kuhu Ats jooksis? Kuhu poiss ronis? ...*) ja omadussõnade märkamisele suunatud küsimusi (*Missugune?, Missuguseks?, Missuguseid?*). Teksti kasutamist nõuavad sõnade asendamine (I osa ül 2), lausete täiendamine (I osa ül 5) ja arutelu, kas vastus on tekstist leitav või mitte (II osa ül 4). Mõlema osa jutustamisel on abiks pildid ja sõnaühendid.

Kokkuvõtte tegemisel ja Atsi käitumisele hinnangu andmisel on abiks küsimused (II osa ül 4, 7). Kuna tekstist ei selgu, mitu päeva pidi väike Ats jõuluvana tulekut ootama, võiksid õpilased töötada (päevikus, klassi seinal oleva) kalendriga ja loendada järelejäänud päevi pühadeni, koolipeoni, koolivaheajani, aasta lõpuni jne. Selle põhjal saab koostada matemaatikatundidesse sobivaid (tekst)ülesandeid.

12. Suusad

Muinasjutusugemetega (rääkivad suusad) õpetlik lugu sobib jõuluaega. Ehk saab mõnigi laps jõulukingiks suusad ning tahab kohe olla suurmeister, unustades tõsiasi, et oskajaks saab harjutades.

Lugemispala on jagatud kaheks lõiguks ning sisuline töö on traditsiooniline: küsimustele vastamine teksti abil (ül 1, 5), lõikude pealkirjastamine (ül 4, 6). Enam tähelepanu on pööratud lausete sõnastusele (ül 2, 3) ja arutlusele loo mõtte selgitamiseks (ül 7). Jutustamist toetab skeem (ül 8), vajadusel tuleb õpetajal lisada juurde täpsustavaid sõnaühendeid või anda ette lause algused.

13. Jõulude eel

Teaberohke, sisult lastele tuttav tekst, on lõikudeks jaotamata, kuid võimalik on vastavalt kavale (ül 1) mõtteliste osade (*päkapikud, lapsed, jõuluvana, pere*) vahele pliiatsiga jooned tõmmata. Teksti analüüsitakse tabeli alusel, joonitakse tegusõnad ja loetakse vastavad laused. Sisuline jätk loetule on kolmas ülesanne: puuduvate sõnade kirjutamine lünka. Täiendatud lauseid lugeda jutuna ja sobitada pealkiri (nt valikust *Jõulude eel., Pärast pühi., Jõuluõhtul*). Tekstis orienteerumiseks on verifitseerimisülesanne (ül 2), milles võib valed väited õigeks parandada. Tuttav teema annab võimaluse jutustada oma kogemuste põhjal (ül 4). Lisatud on 4. klassi õpiraskustega laste jutustused päkapikkude askeldustest. Jutud on trükitud eri šriftidega, et anda lastele võimalus lugeda teistsuguse kirjaviisiga tekste.

14. Imelik kuusepuu

„Imelik kuusepuu“ on jõulunäidend, mille tööraamatu üks kunstnikest, Vilve Aavik-Vadi, käesoleva lugemiku tarvis kirjutas. Tema lahkkel loal ja nõusolekul on autori teksti lühendatud ja keeliselt lihtsustatud. Tööülesandeid (va sõnavaratöö) juurde lisatud pole ja iga õpetaja saab vastavalt oma soovile need ise koostada. Ka ei ole lisatud õpetussõnu, mida selle stsenaariumiga peale hakata: kas õpetada tekst osalistele pähe ja esitada koolipeol; piirduda ilmeka lugemisega; jätta see lugu hoopis vahele ja asendada mõne muu jõululooga. Käsitletavat teemat (loodushoid) saab siduda loodusõpetusega, laiendades laste teadmisi Eestis kasvavatest okaspuudest (ül 1, 2).

15. Jõulusalmid

Pähe õppimiseks ja esitamiseks on valida kahe luuletuse U. Sikemäe „Mida jõuluvanalt soovida?“ ja L. Tungla „Jõulumaal“ vahel. Mõlemas luuletuses on kolm salmi ja need on lihtsa rütmi ja riimuvate sõnadega ning peaks hästi pähe jääma. Luuletus(t)e juurde võivad lapsed koos õpetaja abiga ise küsimusi ja ülesandeid koostada. Lahendamiseks sobib 4. klassi õpilase Karoli koostatud jõuluristsõna lk 74.

Lugemik-tööraamatu teise osa lõpetab traditsiooniline „Meenutame loetud jutte“. Siia ossa on toodud ka mõned ülesanded, mis ruumipuudusel tekstide juurde ei mahtunud (lk 72 isade-päeva kaart ja lk 73 kalendrite pildid). Kordavad ülesanded eeldavad lugemikupalade meenu-tamist ja õpetavad sisukorra kasutamist. Kokkuvõtteks on ristsõna, mille lahendussõnad-soovi („Häid jõulupühi!“) võiks kirjutada juuresolevale kaardile.

Lugemik-tööraamatu III osa

4. klassi lugemik-tööraamatu III osa on mõeldud kolmanda õppeveerandi lugemistundideks, selles on enamuses koduloolise sisuga tekstid, mis käsitlevad loomade-lindude elu talvel ja aastaegade vaheldumisest tulenevaid muutusi looduses. Lugemikus leidub sobilikke tekste veebruari-märtsi tähtpäevadeks (*iseseisvuspäev, emakeelepäev, vastlad*).

1. Tihane ja kalender

Lugemispala aluseks on katkend Vitali Bianki lasteraamatust „Tihase kalender“ (ilmus 1957. aastal sarjas *Minu esimene raamat*. Eesti Riiklik Kirjastus, vene keelest tõlkinud R. Nurkse). Käes-oleva tööraamatu jaoks on kasutatud „Laste sõnas“ (1965) ilmunud juttu, teksti on lühendatud ja keeleliselt lihtsustatud.

Lugemispala üheks eesmärgiks on meelde tuletada kuude järgnevust (ül 4, 5, 8) ja õpetada kasutama kalendrit. Jutt võimaldab ilmeka lugemise harjutamist osalistega (ül 6), selleks tuleks osaliste ütlused eri värviga joonida/markeerida. Kahekõne lugemist võib vahelduseks harjutada ka monitorilt/ekraanilt. Varblaste ja tihase vaheline vestlus on leitav slaidiprogrammist [Tihane ja kalender_3.osa](#).

Pala analüüsil tuleks laste tähelepanu juhtida keelelisele küljele: millest noor tihane aru ei saa-nud, kuidas ta arusaamatust väljendas ning abi sai (ül 1, 3). Seda, kuidas abi küsida-otsida, toe-tavad küsimused aruteluks (ül 9), mida iga õpetaja vestluse käigus täiendab.

2. Kaksteist sõpra

Olivia Saare teksti on lihtsamaks muudetud, kuid kuna originaalis on üsna palju ülekantud tähendusega sõnu ja aastaaegu on muinasjutule iseloomulikult personifitseeritud, tuleks enne lugemist ning analüüsi käigus väljendeid semantiseerida ning kasutada neid arutelus (ül 10).

Antud pala kasvatuslik eemärk sõnastatakse külas käitumise teemalise arutelu käigus. Kuude ja aastaegade nimetusi aitavad kinnistada kalendri kasutamise ülesanded (ül 3, 4, 5, 6, 9) ja õpetajamaterjali juurde lisatud slaidiprogramm [12 sõpra_3.osa](#), millel olevaid fotosid täiendavad E. Lättemäe luuleread (L. Eisen. E. Hiie "Lugemik I klassile". Tallinn: Valgus, 1977, lk 46-47).

Tublitele lugejatele võiks iseseisvaks lugemiseks (või õpetaja poolt ettelugemiseks) soovitada S. Maršaki muinasjuttu „12 kuud“. Võimalus on kuulata kuuldemängu http://vikerraadio.err.ee/helid?main_id=1266631

3. Talvetaadi vembud

Muinasjutt on jaotatud kahte ossa, milles on kummaski kaks lõiku, analüüs toimub lõikude kaupa. Valiklugemise ülesanded õpetavad lõigust olulist teavet leidma (ül 1, 4, 8, 11), kujundi ○ sisse märgitakse arv, mitut lauset oli vajalik lugeda. Kuna see töövõte võib olla õpilastele võõras või ununenud, tuleb õpetajal õpilaste tegevust suunata. Jutustamisel terve pala ulatuses kasutatakse abivahendina tegevuse järgnevust kirjeldavat skeemi (ül 3, 7, 10, 14). Sama skeemi alusel saab võrrelda ja hinnata eri tegelaste (*Talvetaat ja Põhjatuul*) käitumist (ül 14 lk 22, ül 11 lk 27). Vestluses/arutelus tuleb muinasjutulisus seostada tegelikus elus toimuvaga (*elusolendid talvel*), abiks saab kasutada täiendatud teabekaarti (ül 13).

4. Põhjatuul

Muinasjutt on jaotatud kolmeks lõiguks, pala analüüs toimub lõikude kaupa tuttavate töövõtete abil (ül 1, 2, 4, 5, 7, 8). 2014. aasta trükises on jäänud välja kolmanda lõigu esiletõst (lk 26), seega tuleb seitsmenda ja kaheksanda ülesande puhul suunata õpilased lugema tervikteksti kolmandat lõiku. Vajalik oleks lisada 7. ülesandele töökorraldus: Loe kolmas lõik. Sõnavaralises töös tuleb pöörata tähelepanu väljenditele (*tegi koerust, möllas metsas*) ja sünonüümsete väljendite leidmisele ning asendamisele teksti abil (ül 3). Kuigi 4. klassi ainekava ei näe ette jutustamist mina-vormis, võiks parema kõnearenguga õpilastega seda proovida. Abi on kindlasti etteantud lausete algused (ül 6), tuleb aga jälgida, et tulemuseks ei kujuneks lausete lõpetamine. Lõpptulemusena saavutatav sidus tekst vajab ka lausete omavahelist seostamist. Muinasjutu jutustamist toetavad piltide juurde lisatud tugisõnad (ül 9). Eelmise muinasjutu kokkuvõtte tegemisel ja jutustamisel abiks olnud skeemi saab rakendada kahe tegelase (*Talvetaat, Põhjatuul*) käitumise võrdlemisel ja hinnangu andmisel (ül 11, 12) ning temaatilisel jutustamisel (ül 13, 14).

5. Kes on see metsaasukas?

Järgmise teema (*Loomade elu talvel*) juhatab sisse Gunvor Rootsi luulevormis mõistatus, mille lahendamine ei ole lastele ülejõukäiv, sest teksti toetavad pildid ja tegelase üheselt mõistetav kirjeldus. Enne lugemist on tarvis kindlustada joonitud sõnade tähenduse mõistmine ja pöörata tähelepanu sõnade lugemisele õiges rõhulis-rütmilises struktuuris. Sõnade tähenduse täpsustamiseks on tööraamatus n-õ asendamisülesanne (ül 3) ja sõnade seletamine piltide abil (ül 5). Kuna tegemist on luuletusega, siis üheks tööülesandeks on riimuvate sõnade leidmine (ül 4). Ilmeika lugemise saavutamiseks tehakse eeltööd: ühise analüüsi käigus leitakse joonitakse/markeeritakse rõhutatavad sõnad, märgitakse pausid jms. Sisulises töös on rõhuasetus metsaelaniku kirjeldamisel: lähedaste tähendustega väljendite sobitamisel luuletaja poolt kasutatud keelenditega (ül 1). Luuletuse illustreerimiseks sobivad värvifotod pruunkaru erinevatest kehaosadest ja tegevusest (otsi Google'ist pilte *brown bears* või *ursus arctos*).

6. Mure-Mikk ja Kangemees

Elar Kuusi muinasjuttu on lühendatud ning tekst on jaotatud kahte lõiku. Kuna kirjanik kasutab loomade tegevuse kirjeldamiseks värvikaid väljendeid, on tarvis teha eeltööd nii võõraste ja pikade sõnade lugemise kui ka allajoonitud sõnade tähenduse täpsustamisega (ül 4, 5). Lõikude analüüs ja valiklugemine on selles lugemispalas traditsiooniline: küsimustele vastamine teksti abil (ül 1, 2, 6), lõikude pealkirjastamine (ül 3, 8), õigete ja valede sõnade või väidete eristamine (ül 7, 9). Tegelaste käitumise analüüsiks ja hindamiseks täiendatakse osaliselt täidetud tabelit (ül 10). Tabelisse kirjutatud sõnaühendid annavad võimaluse temaatiliseks või aheljutustamiseks, so neli last saavad võimaluse jutustada eri teemadel: *Orava suvi. Karu suvi. Orava talv. Karu talv.*

7. Orav ja tuul

Jutt on jaotatud kaheks lõiguks ja esmasele lugemisele järgnev analüüs toimub lõikude kaupa. Lisaks tuttavatele ja korduvatele töövõtetele on ülesandeid sõnade tähenduse täpsustamiseks (ül 7) ja tööks lausega: ühest pikast lausest baaslausete moodustamine (ül 2), lähedase tähendusega lausete leidmine (ül 4) ning verifitseerimisülesanded (ül 3, 11). Tekstilähedast jutustamist toetab olemasolev kava ja lausete lõpetamine (ül 8, 9). Lühiteksti korrigeerimisel saadud jutukest (ül 12) tuleb käsitleda kahe lugemispala (nr 6 ja 7) lühikokkuvõttena ja soovi korral võib seda jutukest täiendada, nt õpetaja abiga lauseid tahvlile kirjutada.

Lugemispala lõpus olev sõnavararistsõna (*talveuni*), on koostatud kahe lugemispala põhjal ning on mõeldud nuputamishuvilistele õpilastele.

8. Karukoopas

Käsitletav lugemispala on teabeteksti sugemetega tekst. Häälestaval etapil tuletada meelde karude tegevust suvel ja sügisel (*toitumine, liikumine*), vaadata õpetajamaterjali lisas oleva slaidiprogrammi [Karukoopas_3.osa](#) teist ja kolmandat slaidi või valida internetist illustreerivaid fotosid.

Lugemispala on jaotatud kaheks lõiguks, keeleline ja sisuline analüüs toimub lõikude kaupa. Slaidiprogrammi [Karukoopas_3.osa](#) vaadates saab harjutada tekstis orienteerumist, töökorraldus on neljandal slaidil. Ükshaaval tuleks vaadata slaidil olevat pilti ning leida ja lugeda selle juurde sobiv(ad) lause(d). Valiku õigust saab kontrollida hiireklõpsul avanevate lausete ja tekstilauseste võrdlemisel.

Lugemispala võimaldab temaatilist jutustamist lõikude haaval (ül 8). Nupukatele on lahendamiseks ristsõna, lahenduse (*Umbes viissada grammi kaalub vastsündinud karupoeg*) illustreerimiseks leida internetist värvifotosid (otsing *brown bears mother*).

9. Karujõmmi äpardus

Lugemispalaks on (muinas)jutt Raja Valmseni lasteraamatust „Karujõmmi kápajäljed“ Teksti on keeleliselt lihtsustatud, samuti on vähendatud piltlike väljendite hulka. Enne tervikteksti lugemist tuleks harjutada pikkade sõnade lugemist tekstis.

Jutustamisel on abiks kava ja sõnaühendid (ül 7). Käesoleva lugemispalaga lõpeb loomade talvise elu käsitlemine, seega sobib teha kokkuvõtte loetud juttudest (teemad 5-9). Meenutamiseks võiks vaadata slaidiprogramme [Talv metsas_2.osa](#) ja [Jänese ja siili sügis_2.osa](#). Tabeli (ül 8) täiendamine on mõeldud suuliseks tööks, selle abil saavad jutustada mitmed õpilased.

10. Tere-tere!

Luuletuse käsitlemist alustatakse lugemistehniliste eelharjutustega: pikkade sõnade lugemine ja sõnade ning väljendite (*vain, aas, salu, tuul on lumeluud*) tähenduste selgitamine, võrrelda saab tava- ja luulekeele kasutust (ül 1, 2). Luuletus sobib ilmeka lugemise harjutamiseks, seda toetab õpetaja lugemise jälgimine ja juhendamisel rõhutatavate sõnade, pauside jms teksti märkimine. Töö illustratsiooniga (ül 2) võimaldab lisada luuletusest saadavale uut teavet, mida saab kasutada jutustamisel. Jutustamisel võib toetuda ka laste endi kogemustele, neid tuleb suunata rääkima oma suusamatkast või viibimisest talvises metsas.

11. Sipsik vaatab tihaseid

Eno Raua teksti on käesoleva tööraamatu tarbeks lihtsustatud. Ettelugemiseks võiks kasutada originaalteksti ja tutvustada raamatut „Sipsik“.

Jutt on jaotatud kahte ossa, sisu analüüs ja keeleline töö toimuvad lõikude kaupa. Lõikude peal- kirjastamiseks tuleb etteantud lauset täiendada (ül 2, 9, 13, 15). Kuna see töövõte vajab veel harjutamist, on soovitatav laste poolt pakutud lauselõpud tahvlile kirjutada ja valida sobiv töö- raamatusse kirjutamiseks. Selle jutu viie tegelase toimetamisi aitavad eristada ja meenutada ülesanded, kus igale osalisele omistatakse kindel tegevus (ül 4, 10, 16). Kahekõnerohke tekst võimaldab harjutada osalistega lugemist, selle kergendamiseks on Anu ja Sipsiku vestlus teks- tist eraldi välja toodud (ül 17) ja lisatud remargid, mille lugejaks on jutustaja rollis õpilane. Käesolevas jutus on nii tõsielus toimuvat kui ka muinasjutule iseloomulikku (ül 18). Kokkuvõtte tegemisele (ül 19) peaks eelnema vestlus: kuidas/miks oli Sipsikul võimalik Anule kannatlikku istumist õpetada.

12. Vastlapäev

Vastlapäev on liikuv püha ja seda koduloolise sisuga teksti tuleb käsitleda tähtpäeva läheduses (ül 2). Õpetaja ülesanne on sissejuhatavas vestluses aktiveerida õpilaste teadmisi ja kogemusi. Tabeli (ül 5) esimese tulba (*teadsin*) võib täita enne lugema asumist ja pärast teha kokkuvõte, mis teave oli uus, mis varasemast tuttav. Teksti võib jagada kolmeks lõiguks (ül 1) ja joonida/ markeerida vastavad laused. Teabetekst sisaldab kahte luuletust, mis mõlemad on viisistatud ning neid võib kuulata või kaasa laulda (nt www.mudila.ee/lastelaulud; www.youtube.com). Teabe- tekstile on lisatud vastlapäeva kuulutus (ül 3), mille põhjal küsimustele vastata (ül 4). Kui koolis on vastlapäevaüritusi, siis võiks nende teadete alusel leida vastused samadele küsimustele või õpetaja poolt etteantud küsisõnade abil koostada analoogseid küsimusi (ül 6).

13. Eestimaal on sünnipäev

14. Eesti hümn

Iseseisvuspäeva teema käsitlust võib alustada teemakohase viktoriiniga, näiteks valikvastustega ülesanded riigi-lipu, -keele või rahvuslinnu, -lille kohta. Näidisenähtena võib kasutada VI klassi luge- mik-tööraamatu III osas lk 67 olevat viktoriini, kuid küsimuste esitamisel piirduda siiski MINA – MEIE – KODUKOHT teabe kohta käivate küsimustega. Pealinnas elavatel õpilastel seostuvad tekstis nimetatud kohad (*Toompea, Pikk Hermann*) kindla paigaga, kuid kaugemate piirkondade lastele jäävad need võõraks. Seega vajab teabetihe tekst illustreerivaid pilte/fotosid ja õpetaja-

poolseid selgitusi. Kui õpikutekst osutub sisuliselt lastele väga kaugeks, võib õpetaja koostada lugemisteksti oma kooli või kodukoha pidupäeva traditsioonidest (ül 5) ja lisada juurde illustreerivat materjali.

Tekstilähedast jutustamist saab jaotada mitme õpilase vahel, abiks on lausete algused (ül 3, 4). Eesti hümnid on tööraamatusse lisatud selleks, et õpilased laulu sõnad selgeks õpiksid ja oskaksid pidulikel sündmustel kaasa laulda. Siinjuures on vajalik koostöö muusikaõpetajaga, eesti keele õpetaja roll on toetada laulu sisu mõistmisel, tegelda arhailiste sõnade selgitamisega ning aidata lastel sõnu salvide haaval pähe õppida.

15. Härg ja mesilane

Õpetliku sisuga muinasjutt on loetav nii tervikuna kui ka kahekõnena ning ilmekat lugemist (ül 2, 9) toetav. Sisuline analüüs keskendub tööle tekstis selgesti sõnastatud peamõtte ümber. Tähelepanu tuleb juhtida omadussõna võrdlusastmetele (ül 3, 5) ja nende kasutamisele lauses. Sisu mõistmist toetab joonis ja sõnade juures olevad nooled. Õpetusliku iva leidmisel tekstist (ül 6) ja vanasõnale sobiva lõpu valikul (ül 8) vajavad õpilased õpetaja tuge.

16. Kummal on rohkem?

Aino Tigase õpetliku sisuga jutt on keeleliselt lihtsustatud ning jaotatud kolmeks lõiguks. Sisuline ja keeleline analüüs toimub lastele tuttavate töövõtete abil (ül 1, 2, 4, 5, 7, 8). Võrdluste (*noorem–vanem; katkine–terve; puhas–määrdund*) mõistmist toetavad joonised ja lausete moodustamine (ül 3, 9). Otsekõnerohke tekst võimaldab ilmeka lugemise harjutamist, seda koos õpetaja abiga (ül 14). Tegelaste iseloomustamisel ja jutustamisel on abiks pildid, tugisõnad ja täiendamist vajavad kavapunktid (ül 9, 10, 11). Jutu kasvatuslik eesmärk selgitatakse arutelu käigus ja küsimuste abil (ül 12, 13). Ei tohiks piirduda ainult Liisu ja Lauri arutlusega, vaid seda tuleks klassis jätkata ja tuua omapoolseid näiteid. Tublimatele õppuritele võib soovitada jutule uue lõpu mõtlemist, kasutada saab pildiseeriat ja abistavaid küsimusi (ül 15).

17. Raamat on sinu hea sõber

See on õpetaja otsustada, kas käsitleda infoküllast teksti või asendada see õppekäiguga raamatukokku. Pikad ja raskesti loetavad sõnad (*kunstnik, paberivabrikus, trükikojas, raamatukogusse* jt) vajavad eellugemise harjutusi ja selgitusi. Õpetaja kirjutab sõnad tahvlile, vajadusel koos graafiliste orientiiridega. Lugemispala lõpus olevas sõnavaralises ristsõnas (ül 4) tuleb kirjutada osa

sõnu ülalt alla, osa vasakult paremale, laste tähelepanu tuleb juhtida juuresolevate noolte suunale. Kui ristsõna osutub liiga raskeks võivad õpilased lahendada teisi raamatu ja lugemisega seotud ülesandeid (nt *segipaisatud tähtede järjestamine raamatu/muinasjutu pealkirjaks: PISIKS-SIP-SIK, tähesegadikust muinasjututegelaste leidmine jms*). Ka võib vaadata mõne tuttava raamatu ainetel valminud telelavastust või animafilmi.

18. Pirin õde

Tekst võimaldab otsekõne lugemise harjutamist: selleks markeerida Malle ja Mati ütlused eri värviga ning kasutada ühte õpilast jutustaja rollis. Analüüsil tuleb pöörata tähelepanu väljendi *sõidame kordamööda* tähenduse selgitamisele loetu abil ja arutelu käigus: kuidas sellest sai aru Mati, kuidas jutu lugeja (ül 1, 2, 3). Kuna lihtsustatud õppetase 4. klassi õpilased ei suuda anda otsekõnet edasi ega iseseisvalt muuta seda ka kaudseks, on jutustamiseks antud sõnaühendid (ül 4). Antud ülesanne võimaldab ka valikjutustamist: *Malle suusatab. Mati suusatab*. Sel perioodil ei ole lapsed võimelised vormi muutma, st jutustama Mati ja Malle nimel.

Jutu õpetuslik iva selgub arutelus Liisu ja Lauriga (ül 5), millele õpilased oma arvamusi ja näiteid juurde lisavad.

19. Kes on kõigist rumalam?

Sissejuhataval tunnietapil tuleb tegeleda lugemise eelharjutustega ja selgitada/kasutada tekstis allajoonitud sõnu ja väljendeid (*ajas hambad irevile, süda sai täis, ajas suled kohevile*). Nimetatud väljendite kasutamist nõuab teine ülesanne. Uudne töövõte (ül 1) on küsilause koostamine õpilaste endi poolt, alustatakse kõige lihtsamast, so kasutades valikuks antud küsisõnu. Õpilane moodustab küsilause ja esitab selle kaaslastele vastamiseks (*Kes istusid murul?*), kaasõpilane loeb vastuseks vajalikud laused (näiteks antud küsimuse puhul tuleb lugeda vastuseks kaks lauset: *Nad kõik ... ja Seal olid ...*). Seejärel esitab õige vastuse andja või mõni teine õpilane järgmise küsimuse. Õpilaste ülesanne on kontrollida vastuse õigsust ehk kas loeti vajalikud laused. Omadussõnade võrdlusastmete mõistmiseks ja kasutamise hõlbustamiseks on lisatud skeem (ül 3, 4) ning ülesanne tabeli täitmiseks (ül 5). Teksti võib lugeda osalistega. Kuna seda teksti on üpris keeruline jutustada, siis võiks selle asemel, lisades Liisu ja Lauri mõtetele omi näiteid ja arvamusi. Õpetlik sõnum on muust tekstist eristatud ja selle juurde on lisatud vanasõnade valik (ül 7).

20. Lumemõistatus

Ka Ott Arderi luuletust on käesoleva tööraamatu tarbeks lühendatud. Enne lugema asumist aktiveerida laste omi kogemusi (*Missuguse ilmaga on võimalik lumememme teha? Missugusest lumest saab veeretada lumepalle? Missuguseid lumepalle saab teha kevadisest sulalumest?* jne). Arutelu (ül 6) võiks sobida nii tunni alustuseks kui ka kokkuvõtte tegemiseks.

Luuletust analüüsitakse salmide kaupa (ül 1, 3, 5), tähelepanu pööratakse luuletaja poolt kasutatud sõnade ja väljendite mõistmisele ning kasutamisele lausetes (ül 2, 4).

21. Lumivalguke

Muinasjutu tekst on jaotatud kahte ossa. Lisaks traditsioonilisele käsitlusele (vastuste leidmine tekstist, lõikudele pealkirja valik) on ülesandeid lausete muutmisoskuse kujundamiseks (ül 2) ja sisuliselt lähedase tähendusega lausete leidmiseks (II osa ül 4). Jutustamist toetab pildiseeria koos sõnaühenditega. Piltide rühmitamine pealkirja alusel ja juurdelisatud sõnaühendid annavad võimaluse harjutada valikjutustamist: I osas *Eit ja taat. Lumivalguke*; II osas *Lapsed. Lumivalguke*. Õpilased saavad koos tööraamatu tegelastega osaleda arutelus (ül 7) ja otsustada, kes olid Lumivalgukese hukkumises süüdi. Vestelda võiks ka teemal, mis oli selles jutus muinasjutulist, mis tõsielulist.

Lumivalguke on üsna levinud muinasjutt ka teiste maade folklooris, seega võib leida pildilist materjali Google vahendusel (*The Snow Maiden; Snegurochka*), käesoleva muinasjutu sisuga sobiv multifilm on YouTube's aadressil: <http://www.youtube.com/watch?v=kXWwvc84STo>.

Muinasjutt „Lumivalgeke ja seitse põialpoissi“ peaks lastele väga tuttav olema, seega võiks võrrelda nende kahe loo tegelaste (nt *Lumivalguke-Lumivalgeke* kõlaline sarnasus) ja tegevusliinide sarnasusi/erisusi.

22. Pajukassid

Lugemispalaks on katkend Ira Lemberi raamatust „Peeter ja vanaisa“ (Tallinn, 1977), selle raamatu nimitegelased toimetavad ka antud jutus. Kui võimalik, siis tutvustada raamatut ja vaadata selles olevaid illustratsioone. Lugemispala annab võimalusi ainetevahelisteks seosteks (*loodusvaatlused kevadel*), meenutada sobib eelpool käsitletud teabeteksti „Raamat on sinu hea sõber“ (*kirjanik, kunstnik, illustreerimine, ...*).

Teksti sisuline analüüs käsitleb teadmiste omandamise võimalusi: mida Peeter ei teadnud, mida vanaisa talle õpetas, mida poiss õppis (ül 2, 11, 12, 13). Lisaks traditsioonilistele ülesannetele (ül 1, 4, 5, 8, 10) saab harjutada tegelaste ütluste leidmist/markeerimist tekstist ja kahekõne ilmekat lugemist (ül 6). Teksti juurde kuuluvad lausete muutmisoskuse arendamise ülesanded: kahe lihtlause muutmise liitlauseks (ül 3, 9). Kahetsusväärset on 9. ülesandes trükiviga – esimesed lihtlauseid peaksid olema: **1. Peeter ei ole ettevaatlik. Ta vajus kraavi.** Soovitav on õiged laused tööraamatusse peale kirjutada või kleepida.

Jutustamist toetab skeem (ül 12), mis võimaldab kujundada nii ainekavast lähtuvat tekstilähedast kui ka tugevamatele lastele mõeldud valikjutustamise oskust (*Vanaisa varakevadine jalutuskäik. Peetri varakevadine jalutuskäik*). Nuputajatele on tähesegadikust teemakohaste sõnade leidmise ülesanne (ül 14).

23. Päikesenaeratus

Loodusluuletust tuleb käsitleda tavapäraselt: leida väljendeid, mida on luuletaja varakevadel märganud ja kuidas on seda luuletuses kirjeldanud (ül 1, 3, 5). Analüüs toimub salmide kaupa. Sõnavaraliseks tööks on ülesandeid sõnade valikuks (ül 2, 4) ja asendamiseks (ül 6). Lisaülesandeks võib leida tekstist riimuvaid sõnu, need joonida või tahvlile kirjutada: nt õpetaja kirjutab tahvlile sõna, õpilased leiavad sellega riimuva sõna ja kirjutavad juurde (*põues – ...*). Kokkuvõtlikuks tööks on iga salmi mõtte väljendamine kahe lausega, abiks on antud lausete algused (ül 7). Luuletust võiks õppida ilmekalt esitama. Selleks ära märkida rõhutatavad sõnad ja pause kohad. Luuletus on hästi riimuv, iga salm koosneb kahest lausest ja seega on võimalus see osade kaupa (3 või 6 õpilast) pähe õppida ning ilmekalt esitada. Luuletuse õppimiseks ja kujutluspiltide täpsustamiseks saab kasutada veebilehelt slaidiprogrammi [Päikesenaeratus_3.osa](#).

Kolmanda tööraamatu lõpetab traditsiooniline kokkuvõte „Meenutame loetud jutte“. Iga lõigu juurde tuleb sobitada või joonistada vastav pilt ning joonistada kasti sisse vastav märk. Samuti tuleb otsustada, mis jutust lõik pärineb ning kirjutada lõigu algusesse pealkiri. See ülesanne õpetab kasutama sisukorda ja võimaldab korrata pealkirjade kirjutamise reeglit.

Lugemik-tööraamatu IV osa

Lugemispalad on mõeldud kevadveerandiks, peamiseks teemaks on kevadised muutused looduses. Käsitlemist leiavad tähtpäevad: ülestõusmispühad ja emadepäev. Lugemispaladeks on ilukirjanduslikud tekstid: muinasjutud ja luuletused, teabetekstid on seotud munadepühaga ja lindude eluga ("Linnud punuvad pesi", "Kägu").

1. Munadepühad

Neljandat tööraamatut alustavad teabetekstid, mis sobivad käsitlemiseks lihavõttenädalal. Esimese teksti puhul kasutada tunni sissejuhatavas osas laste eelteadmisi munadepühadest, esitada küsimusi, ärgitada oma kogemustest rääkima. Alustada sobib kalendrist: käesoleva aasta pühade kuupäevade leidmine ja märkimine tööraamatusse (ül 2). Seejärel meelde tuletada kevadiste pühade nimetused (ül 1) ning küsida laste arvamusi, millist nimetust neist kõige rohkem tarvitatakse.

Teabetekst on jaotatud kolmeks lõiguks: munade värvimine, munade koksimine ja pühade-toidud. Sisuline analüüs keskendub ühele teemale ja toimub lõikude kaupa (ül 2, 3, 5, 6). Pärast valiklugemist arutleda, mis pühadekombed on lastele tuttavad (ül 7) ning kokkuvõtteks arutleda, mida teadsin ja mis on uued teadmised (ül 8). Kui teema lastele huvi pakub, saab anda lisaülesandeid, nt munade kaunistamine lihtsa kirjelduse (ül 9) või õpetaja poolt koostatud tööjuhendi põhjal (*Peeter joonistas roosale munale naerunäo. Ta kleepis munale paberist kõrvad ja lõngast juuksed.*).

Illustreerivaid fotosid ja muusikalisi slaidiprogramme leiab internetist (<http://www.youtube.com>, <http://www.history.com/topics/holidays/>) märksõnadeks *easter*, *easter holidays*, *easter traditions*. Munade värvimist looduslike vahenditega tutvustab Eesti Vabaõhumuuseumi videoklipp YouTube's või <http://video.delfi.ee/video/o1T6hRnfl>.

2. Toite munast

Toiduretseptid on üks osa tarbetekstidest, mis on mõeldud laiale lugejaskonnale ning mille järgi toimides peaks jõudma soovitud tulemuseni. On oluline, et need tekstid on kõigile üheselt mõistetavad, seega on käesolevas tööraamatus selge liigenduse ja ülesehitusega retseptid munade keetmiseks ja keedumunade kasutamiseks. Võimalusel võiks tööõpetuse tunnis retsepti järgi täidetud tomateid valmistada. Eelnevalt on vaja laste käest küsida, mis toitu nad ise valmistada

oskavad. Kogemused näitavad, et kaasaja lapsed ei tea, mis on koogel-moogel (kogelmogel) ja kuidas seda tehakse. Vanaemade noorusajal võis see olla peaaegu ainuke võimalus rahuldada kiiresti magusaisu, tänapäeval on ilmselt palju muid ja maitsvamaid võimalusi.

Iga toiduretsepti juurde kuuluvad ülesanded, kus vastamisel ei tohiks toetuda oma kogemustele vaid vastus tuleb leida kas teksti abil (ül 1, 3, 4, 5) või rakendada matemaatikas õpitut (ül 2, 6). Teine ülesanne võib tekitada klassis arutluse, mil viisil 10 muna keeta: kas ühekaupa või kümnekaupa koos, millist keedunõud on selleks vaja jms.

3. Päike ja Lumikelluke

Pikem muinasjutt on jaotatud kaheks osaks ja need omakorda lõikudeks. Valiklugemise ja analüüsi ülesanded on antud lõikude kaupa, jutustamine toimub osade haaval. Otsekõnerohke tekst võimaldab osaliste ütluste markeerimist eri värvi pliiatsitega ja ilmeka lugemise harjutamist. Jutustamisel on abiks pildid ja tugisõnadega skeem (I osa ül 9, II osa ül 6). Kevade teemaga on seotud täheruudustik (*kuude ja aastaegade nimetused*) ja selle juurde kuuluv lünkharjutus (II osa ül 7, 8).

4. Kuldnokk – kullanokk

Luuletuse lugemise juurde tuleb vaadata värvipilte kuldnokast (*sturnus vulgaris*), soovitav on kõrvutada muusträsta fotoga (*turdus merula*), võrrelda nende sulestiku ja noka värvust. Kuldnoka kohta on internetis piisavalt lisateavet, näiteks vaadata videoklippi http://www.bbc.co.uk/nature/life/European_Starling ja/või kuulata kuldnoka laulu.

Luuletuse käsitlemisel on pööratud tähelepanu luuletaja poolt kasutatud väljenditele (ül 1, 2, 3) ja ridade kordusele (ül 4). Luuletusest tuleb leida oluline sõnum ja see joonida. Otstarbekas on meelde tuletada, mis sõnumid olid Talvetaadil lilledele ja lillel kevadele muinasjutus „Päike ja Lumikelluke“.

5. Kuldnoka majake

Eelmise õppetüki luuletus ja selle sõnum (*Kuldnokk on koduteel*) olid sissejuhatuseks käesolevale jutule. Tekstis esinevad pikad liitsõnad vajavad eellugemise harjutusi. Lühitekst on lugemiseks ja analüüsiks lõikudeks jaotamata, kuid vajadusel võivad õpilase lugemise käigus need üksteisest joonega eristada (ül 2). Valiklugemise ülesannete eesmärk on õpilasi jutustamiseks ette valmistada, selleks joonitakse olulised sõnaühendid ja pealkirjastatakse lõigud (ül 2). Jutustamise

abivahendina on võimalik kasutada nii sõnaühendeid (ül 2) kui ka isa ja Ando tegevust kirjeldavat skeemi (ül 5), viimane võimaldab valikjutustamist (*Isa. Ando.*). Arutelu tulemusena sõnastatakse peamõte (ül 4). Vestlust tuleb jätkata ja ärgitada õpilasi leidma näiteid oma elust: mida on nad teiste tegemisi jälgides ja ise tehes õppinud, milliseid võimalusi on veel uute oskuste, teadmiste omandamiseks.

6. Kevadine vihm

Õpetusliku sisuga lühijutt sobib nii ilmeka lugemise harjutamiseks (ül 4, 5) kui ka jutustamiseks. Kuna tegemist on otsekõnerohke tekstiga, vajab see jutustama õpetamist. Selleks sobib lausete lõpetamine või lünkharjutuse täitmine teksti abil jms. Näiteks:

Tiinale ei meeldinud Siis ei saanud

Vanaema rõõmustas Tema arvates vihm pesi ... ja rohi

Vihma oli tarvis puudele ja ... Siis

Nüüd arvas ka Tiina, et

Järgmisel päeval

Tiina jooksis Kui Tiina tuppa tuli, oli

Vanaema tahtis teada, mis

Tiina seletas vanemale, et Ta arvas, et nüüd

Oluline, et see abivahend saaks salvestatud (*vihikusse, suurele paberilehele, arvutisse*) ja seda oleks järgmises tunnis võimalik kasutada.

Analüüs ja peamõtte sõnastamine (*Milleks vihm hea on*) toimub küsimustele vastamise (ül 1) ja arutelu (ül 3) käigus. Lugemik-tööraamatu viimase lugemisteksti (*Triin ja Päike*) käsitlemisel pöördutakse selle teema juurde veel tagasi. Õpilaste tähelepanu tuleb juhtida sellele, kuidas on kirjanik inimeste emotsioone (*kurvastas, rõõmustas, imestas*) kirjeldanud ja püüda matkida kõnelejate hääletoone. Võimalusel kasutada emotikone (vt 11. teema „Silmad“), näiteks joonistada need vastavate (küsi)lausete lõppu.

7. Mesilased kevadel

Lugemispala on jaotatud kuueks lõiguks, numeratsiooni asendavad tegelast või tegevuskohta märkivad pildid, mis aitavad valiklugemise vajalikku lõiku üles leida (ül 2) ja jutustamisel sündmuste järjekorda meenutada (ül 4). Küsimustele lühivastuse andmisel (ül 1) ei ole nõutav tekstilause lugemine, kuid vajadusel võib suunata vastuse õigsust tekstist kontrollima. Jutustamisel aitab õpilasi piltide ja tugisõnadega skeem (ül 4).

8. Minu ja sinu

9. Varastamine ja laenamine

Õpetusliku sisuga jutt „Minu ja sinu“ juhatab sisse sellele järgneva arutluse „Varastamine ja laenamine“. Mõlema lugemispala puhul on vajalik kasutada vestluses laste tähelepanekuid ja kogemusi. Kui arutlus kutsub antud klassi puhul esile negatiivseid emotsioone ja mõtteid, on targem need palad vahele jätta ja teemat klassile sobivamal viisil käsitleda, sest probleem ise on eluliselt oluline.

Jutt „Minu ja sinu“ on jaotatud kaheks lõiguks, neist esimene kirjeldab neljanda klassi tunnis tekkinud situatsiooni (*Mihkel on luba küsimata võtnud Taavi pastapliiatsi*), teises lõigus antakse hinnang ja sõnastatakse peamõte. Tunnis tekkinud probleemidele otsitakse vastuseid tekstist või tuletakse loetu ja/või oma kogemuste põhjal (ül 1, 4). Loetust kokkuvõtte tegemiseks ja hinnangute andmiseks on ülesanded, kus tuleb valida sobiv lauselõpp (ül 5) või lõpetada laused (ül 6). Selle ülesande kolmandale küsimustele (*Kuidas Mihkel peaks küsima ...*) vastamisel harjutada klassis palumise-tänamise dialoogi. Jutustamisel on abiks küsimused, head jutustajad saavad harjutada valikjutustamist (ül 7).

Teema jätkuks on järgnev arutlus-dialoog „Varastamine ja laenamine“, mida jätkata õpilaste endi tõekspidamisi järgides (ül 1, 2).

10. Rebase hambavalu

E. Raua muinasjutt jätkab valetamise teemat. Lugu on jaotatud kaheks ning sisuline ja keeleline analüüs toimub lõikude kaupa. Teksti loetakse osalistega, eelnevalt on eri värviga tegelaste ütlused joonitud või markeeritud (ül 2, 5, 7, 8). Tähelepanu tuleb pöörata autori poolt kõnelemise kohta kasutatud väljenditele (ül 2, 5) ja nende kasutamisele lausetes (ül 3, 6). Jutustamisel on abiks koos täidetud tabel (ül 9). Õpetaja roll tabeli täiendamisel on jälgida, et sinna ei satuks tegelaste ütlusi, vajalik on õppida jutustamist otsekõnet kasutamata.

Ilmekat kahekõne lugemist harjutada slaidiprogrammilt [Rebase hambavalu_4.osa](#), kus on selgelt eristatavad tegelaste ütlused ja jutustaja osa. Suulise tööna võiks arutleda selle üle, mis oli antud loos muinasjutulist ja mis tegevused võiksid tegelikkuses juhtuda.

Trükisesse ei olnud ruumipuudusel võimalik paigutada nuputajatele mõeldud tähesegadikku: **Leia täheruudustikust selle jutu tegelased** (*rebane, öökull, poemees, apteeker, hambaarst*).

E	H	A	R	E	P	U	N	A
T	P	O	E	M	E	E	S	P
H	A	M	B	A	A	R	S	T
M	K	Ü	A	L	O	Ö	A	E
E	S	H	N	E	R	Ö	K	E
E	Ö	I	E	K	A	K	S	K
S	Ö	Ö	K	U	L	L	A	E
T	K	L	U	L	V	L	D	R

11. Silmad

Emadepäeva eel käsitlemiseks mõeldud teksti idee on saadud 1977. aastal „Tähekeses“ ilmunud Elju Mardi jutust. Teksti sisulisel analüüsil on tähelepanu emotsioonidel ja nende väljendamiseks on kasutatud nelja emotikoni (☺, ☹, ☺, ☺). Lugemispala juurde kuuluvates ülesannetes tuleb lühiteksti põhjal otsustada, mis emotsiooni väljendavad ema silmad (ül 3, 4), joonistada (ül 3) või kirjutada emotsiooni väljendav sõna (ül 4). Neljandas ülesandes on soovitatav valitud emotikon kas värvida või ringitada.

12. Kes on meie ema?

Analüüsi võib alustada luuletuse vormilisest ülesehitusest (*mitu salmi, mitu rida igas salmis, riimuvate sõnade leidmine* jms). Lugemise käigus joonida/markeerida sõnad, mis viitavad ema ametitele kodus (*koristaja, kokk, õpetaja, ...*). Nii on ka ülesandes 1 kergem tekstist vajalikud read leida ja lause lõppu salmi number märkida. Teksti abil saab võrrelda kirjeldatud laste endi kogemustega (ül 2,) ja arutleda, kuidas kodustes töödes abiks olla (ül 3). Kolmanda ülesande täitmise eel selgitada, mida tähendab lahter: *Ei ole võimalik* ja juhtida tähelepanu asjaolule, et tabelisse on võimalik tegevusi juurde märkida. Luuletus peaks andma ideid ja sõnavara loovtöök „Minu ema“ (ül 5). Õpilased võivad oma jutukesed kena käekirjaga ümber kirjutada ja kaunistadaning emadepäeva kingitus ongi olemas.

13. Linnud punuvad pesi

Teabetekstiks on valitud pala lindudest, keda lapsed peaksid piltidelt ära tundma (*rähn, toonekurg, pääsuke*) ja kaks vähemtuttavat lindu (*lõoke, peoleo*). Tööraamatus on lindude must-valged fotod, kuid kindlasti tuleb linde vaadelda värvifotodelt. Veebilehel õpetajamaterjalide juures on slaidiprogramm [Linnud punuvad pesi_4.osa](#), neist viimased fotod on mõeldud järgmiste lugemis-palade ("Tuulehäll", "Kägu") illustreerimiseks.

Tekst on jaotatud kaheks. Esimese poole (*rähn, lõoke, toonekurg*) juurde kuuluvad sisutaastavad küsimused (ül 1, 3, 5), millele vastuseks loetakse vastav arv tekstilauseid. Pika lause muutmisel mitmeks (ül 4, 6) on abiks antud lausete algused. Nuputamisesandesse, kus antud tunnuste alusel tuleb kirjutada kirjeldatud linnu nimetus, on lisatud laused kuldnokast, seega tuleb meenutada eelpool loetut (lk 22–26). Lindude kohta on piisavalt leida pildi- ja häälefaile internetist või tekste ilukirjandusest. Raamatus A. Maripuu „Metsarahval omad jutud“ (Tallinn, 1975) on lk 6-9 muinasjutt „Miks rähnipojad alailma karjuvad“ (vt tekstilause *Rähni pojad kasvavad pesa siledal ja kõval põrandal.*).

Teabeteksti teises pooles tutvuvad õpilased peoleo ja pääsukeste välimuse ja pesadega. Küsimustele vastamisel teksti abil (ül 1, 3), tuleb sümboli ○ sisse märkida, mitut lauset oli vaja vastuse saamiseks lugeda. Näiteks küsimusele *Missugune on peoleo välimus?* tuleb lugeda kaks lauset: *Peoleol on kollased suled. Ta tiivad on mustad ja nende peal on kollased täpid.* Lühivastuse puhul tuleb õpetajal suunata vastust teksti abil kontrollima, nt teine õpilane kontrollib vastuse õigsust, so loeb vastava lause. Kokkuvõtvaks tööks on tabeli täiendamine (ül 6). Õpetaja võib ära arvamiseks esitada lindude lühikirjeldused (vt I osa ül 7), slaidiprogrammis on mõned pildilised nuputamisesanded.

14. Tuulehäll

Muinasjutulise sisuga tekst täiendab teabetekstist saadud teavet peoleo pesa ehitamise kohta. Enne lugemist tuleks meelde tuletada (ül 2) ja värvida kontuurjoonis kirjelduse või näidise (foto) järgi (ül 1). Muinasjutt on jaotatud kaheks lõiguks, valiklugemine (ül 3, 6), lõikude pealkirjastamine (ül 5, 7) toimub lõikude kaupa. Teksti mõistmist toetavad slaidiprogrammi [Linnud punuvad pesi_4.osa](#) slaidid nr 9 ja 14, võimalusel kuulata peoleo hääletsusi. Kokkuvõtlikuks tööks on teksti põhjal vastuste tuletamine (ül 8) ning jutustamine kava ja sõnaühendite abil (ül 9). Kuna žanriliselt on tegemist seletusmuistendiga, tuua suulise töö käigus esile selles loos esinevad muinasjutule iseloomulikud tunnused (isikustamine) ja eristada tegelikkuses toimuvast (*peoleode välimus, laul, pesa punumine*).

15. Kägu

Rein Saluri teksti on lühendatud ja keeleliselt jõukohastatud. Teksti tuleb illustreerida värvifotodega või kasutada õpetajamaterjali juurde kuuluvaid slaidid nr 15–19 (*Linnud punuvad pesi_4. osa*). Fotode vaatamisel suunata õpilaste tähelepanu võõrasse pessa munetud käomunade sarnasusele pesaomaniku munadega ning võrrelda käo poja suurust teda toitva laululinnuga (slaidid 16–19). Lugemistekst on jaotatud kolmeks lõiguks ja töö toimub lõikude haaval: küsimustele vastamine (ül 2, 3, 4) ja lõikude pealkirjastamine (ül 1). Kui on lauses üleliigsed sõnad maha tõmmatud (ül 6), saame sisu lühikokkuvõtte (ül 6), mis on raamiks kirjelduse koostamisel (ül 9). Pärast lugemist tehakse kokkuvõtte, mis oli õpilastele varem teada, mis uus teave.

Huvitavat teavet kägudest

- Emakägu muneb eri pesadesse igal kevadel umbes 20 muna.
- Käoema jälgib väljavalitud pesa ja sobival hetkel poetab sinna oma muna. Ta muneb kas otse pessa või esmalt maapinnale ja viib muna noka vahel pessa. Arvatakse, et emaslind muneb selle linnuliigi pesa, kus ta ise üles kasvas. Linavästriku pesas kasvanud emakägu muneb linavästriku pesa.
- Osa kasuemasid tunneb ära pesa siginenud võõra muna ja viskab selle välja. Teised laululinnud jätavad pesa, kus on käomuna, maha ja teevad uue. Mõned ei pane tähelegi, et pesas on võõras muna. Nad hauvad käo poja välja, kuid oma poegi nad sellel aastal ei saa.

Lindude teema sobib lõpetada viktoriiniga „Kas tunnend linde? (slaidid 20 ja 21) ja/või leida täheruudust lindude nimetused (lk 86).

16. Puu

Sissejuhatuseks sobib kuulata Ott Arderi „Pisike puu“ luuletuse või laulu (R. Rannap) esitust.

*On kasvamas kuskil üks pisike puu,
ta rohetav võra on habras ja noor,
veel nõrk on ta tüvi ja lühike juur,
nii pehme ja sile ta õhuke koor,
kuid temagi loodab, et ükskord on suur.
On kasvamas kuskil üks pisike puu
ja kardab see puuke veel raju ja tuult.
On kasvamas kuskil üks pisike puu
ja vajab see puu sinu sõprust ja hoolt!*

Luuletus pakub mitmeid võimalusi selle käsitlemiseks: ilmekaks lugemiseks joonida tekstis rõhutatavad sõnad, märkida pausid, harjutamisel jälgivad õpilased õpetaja esitust. Luuletus on piisavalt lihtsa sõnastuse ja pikkusega, et seda pähe õppida (nt kolme õpilase vahel jaotada) ja ilmekalt esitada. Süžeeiline luuletus võimaldab sisulisel analüüsil järgida skeemi (SOOV–TEGEVUS–TULEMUS) ja õppida valikjutustamist (ül 1). Luuletusest saab kokkuvõtliku jutustuse luuletaja mõtteid ümber sõnastades (ül 2, 3). Lühitekstis võib luuletuse peamõtte markeerida või joonida.

17. Puuke

Jutustav tekst jätkab luuletuses sõnastatud (ül 3) loodushoiu teemat. Käesoleva jutu ülesehitus on pisut teistlaadne kui varasemalt. Jutu sündmustik on antud pildireana (ül 1), iga pildi kohta tuleb leida sobiv lõik ja see nummerdada (ül 2). Kui lõigu leidmine osutub raskeks, võib õpetaja eelnevalt tervikteksti õiges järjekorras ette lugeda. Pärast järjestamist loevad õpilased saadud jutu õiges järjekorras (ül 3). Sisuline analüüs keskendub loodushoiule, tekstist leitakse näiteid laste hoolimatust suhtumisest elusloodusesse (ül 4, 5, 6), võiks meelde tuletada (ilmekalt esitada) eelmist luuletust. Jutustamisel püüda vältida tegelaste otsekõnet, kasutada abiks saadud skeemi (ül 7), vajadusel lisada juurde jutustamist toetavaid tegusõnu (nt pildi juurde kirjutada: *rebis, murdis, närvis, lõikas, ...*), anda jutu algus- ja lõpplaused (*Lapsed istutasid tee äärde väikese puu. Puu kuivas ära.*).

18. Karujõmm püüab kala

Autoriteksti on käesoleva tööraamatu tarvis keeleliselt lihtsustatud: lauseid on ümber sõnastatud ja lühendatud. Otsekõne puhul on püütud säilitada autori väljendusviisi. Jutt on jaotatud kaheks osaks ning need omakorda lõikudeks. Ettelugemiseks võib õpetaja võtta ka originaalteksti R. Valmsen „Karujõmmi käpajäljed“ (2010 lk 13-15) ja vaadata illustratsioone. Ühiselt võib meenutada teisi sel õppeaastal loetud Karujõmmi muinasjutte (1. osas „Karujõmmi seenelkäik“ ja 3. osas „Karujõmmi äpardus“).

Tekstiga tööd alustatakse küsimustele vastamisest (I osa ül 1, 3; II osa ül 1, 4) ja lõikudele pealkirjade valimisest (I osa ül 5; II osa ül 2, 5). Sisuline analüüs keskendub Karujõmmi teadmiste kalapüügist (*Kuidas need teadmised sai? Mida ta tähele ei pannud?*). Töö käigus toetuda õpilaste teadmiste (I osa ül 2, 4; II osa ül 7) ja jõuda lugemispalas selgelt sõnastatud peamõtteni (ül 7). I osa jutustamisel saavad õpilased kasutada kava ja olulisi sõnaühendeid (*võib tekstist leida, joonida ja lauseid lugeda*), II osas on ette antud lausete algused (ül 8). Loovülesandeks (ül 9) on jutule uue lõpu väljamõtlemine (ül 9) ja keeleliseks järeлтöökks suuline verifitseerimine (ül 10)

ning korrektuur (ül 10). Otsekõnet sisaldav tekst pakub võimaluse lugeda osalistega (*Karujõmm, Reinuvader, jutustaja*). Et ütlused oleksid paremini leitavad, tuleks need eri värviga markeerida. Teksti võib lugeda ekraanilt, slaidiprogramm *Karujõmm püüab kala_4.osa* on õpetajamaterjalide lisas.

19. Vares keedab hernesuppi

Soovitav on õpilastele tutvustada muinasjutu uut väljaannet (Tea, 2009), sealt teksti ette lugeda ja Piret Mildebergi illustratsioonidega tutvuda. Käesolevas tööraamatus on jutt jaotatud kaheks osaks, teksti keeleliselt lihtsustatud ja otsekõne saatelause ütluse ette tõstetud. Õpilaste tähelepanu juhtida tegelaste suhtlemist kirjeldavatele väljenditele (tekstis tumedalt). Kui õpetaja peab võimalikuks ja lapsed tulevad toime, siis võiks tegelaste ütluste analüüsi tulemuse vormistada tabelina (arvutisse), mida kasutada valiklugemisel ja dramatiseerimisel. Õpetajal on eelnevalt tabelis täidetud kaks esimest tulp ja õpilased leiavad tekstist vastava ütluse.

Tegelane	Mida tegi?	Mida ütles?
Vares	pidas plaani kahtles	<i>Vaja hernesuppi keeta. Aga mul on ainult üksainus hernes. Sellest on supi jaoks vähe.</i>
Hiir	küsis	<i>Mille üle sa mõtled?</i>
Vares	seletas	<i>Tahan keeta hernesuppi, aga mul on üksainus hernes.</i>
Hiir	õpetas	
Vares	arutles endamisi	

Muinasjuttu analüüsitakse traditsiooniliselt (ül 1, 2) ja jutustamisel saab toetuda skeemile (I osa ül 5, II osa ül 3). Tähelepanu on pööratud tegelaste rohkusele tekstis ja osatäitjate ütluste eristamisele (I osa ül 3, 4; II osa ül 4, 5). Küsimuse „Mitu külalist istus paja ümber?“ (II osa ül 1) lõpul on arvurida (5-10), kus õige vastus tuleb ringitada. Juhul kui lapsed ise ei pane tähele, suunab õpetaja vastust leidma (*Vares ei ole iseenda külaline, tal oli külas 9 looma*). Jutu peamõte selgub arutelu käigus (II osa ül 2), see annab võimaluse luua seosed kahe muinasjutu „Karujõmm püüab kala“ ja „Vares keedab hernesuppi“ vahel. (*Mida Vares/Karujõmm ei teadnud? Kes teadis kalapüügist/hernekasvatamisest? Kuidas need teadmised oli saanud? Kui ise ei tea, mida siis teha?* jne). Muinasjutt sobib lavastamiseks ja esitamiseks kevadpeol. Dramatiseerida saab tööraamatu teksti, kuid Zoja Mellovi lühinäidendi tekst on leitav eripedagoogika täienduskursuse „ERILINE ÕPPIJA“ kursuse töö lk 23 http://www.kaokeskus.ee/ul/Zoja_Mellov_UUS.pdf.

20. Triin ja Päike

Eno Raa populaarsest, 1971. aastal ilmunud lasteraamatust „Triin ja Päike,“ ilmus 2013. aastal (Päike ja Pilv OÜ) originaalillustratsioonidega (Ene Pikk) uustrükk. Neid pilte on soovitatav klassis vaadata. Tööraamatus on jutt jaotatud kolmeks lõiguks, valiklugemise käigus leiavad õpilased tekstist antud sõnaühendid ja loevad vastavad laused (ül 2, 4, 6). Lõigu pealkirjaks on antud täiendamist vajav lünkklause (ül 1, 3, 5). Valida on kolme lause vahel, mis võiks lisaks autori pealkirja „Triin ja Päike“ asemel jutu pealkirjaks sobida (ül 9). Juttu on võimalik lugeda kahekõnena (dramatiseerida) ja harjutada ilmekat lugemist (ül 7, 8). Seitsmendas ülesandes on tegelaste ütlushed toodud, kuid repliikide ette on vaja joonistada vastav märk (☺ või ☼).

Kokkuvõtteks on loodusõpetuse temaatikaga seotud arutlus: *Milleks on päike/tuul/vihm loodusele vajalikud*. Siinjuures on sobiv meelde tuletada lugemispala „Kevadine vihm“ lk 27.

Neljanda tööraamatu lõpetavad kordavad ülesanded „Meenutame loetud jutte.“ Õpetajal tuleb õpilasi suunata sisukorda kasutama (ül 2) ja vajadusel aidata ristsõna lahendada (ül 4).

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti tuleviku heaks

Hariduslike erivajadustega
õpilaste õppevara arendamine